МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет менеджменту
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

Допущено до захисту
«____» _____2024 р.
Завідувач кафедри, д.е.н., професор
_____Людмила ТРАНЧЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

РОЗРОБКА ТУРИСТИЧНОГО МАРШРУТУ КИЇВЩИНОЮ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Виконав: здобувач вищої освіти
2 курсу, 21 м-тм групи
спеціальності 242 «Туризм і рекреація»
освітньо-професійної програми «Туризм»
Руслан Сергійович **БАКАЛ**

Науковий керівник: к.е.н., доцент
Наталія ТЕРЕЩУК

Умань-2024

ЗМІСТ

	ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1.	**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ**	10
1.1.	Теоретичні засади розвитку туризму	10
1.2.	Фактори розвитку сучасного внутрішнього туризму	15
1.3.	Геополітичний контекст розвитку туризму в Україні	22
РОЗДІЛ 2.	**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**	28
2.1.	Оцінка ресурсного потенціалу внутрішнього туризму	28
2.2.	Оцінка інфраструктурного забезпечення внутрішнього туризму	45
2.3.	Сучасні тенденції та напрямки розвитку внутрішнього туризму в умовах воєнного стану	54
РОЗДІЛ 3.	**ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ**	64
3.1.	Сучасні проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні	64
3.2.	Організаційно-економічні заходи післявоєнного відновлення внутрішнього туризму	75
3.3.	Розробка туристичного маршруту Київщиною	88
	ВИСНОВКИ	92
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94
	ДОДАТКИ	104

ВСТУП

Актуальність теми. Туризм - одна з основних галузей економіки України. Проте ринок туризму дуже вразливий до криз різного походження, таких як стихійні лиха, епідемії, соціально-економічні та політичні кризи, воєнні конфлікти, що призводять до дестабілізації ситуації всередині країни. Цей факт підтверджує ситуація в туристичній галузі України, яка з початком повномасштабної війни пережила справжній крах.

Вітчизняна сфера туризму до початку повномасштабної військової агресії проти України мала потужний регіональний та загальнонаціональний ресурсний потенціал. У країні сформувалася і функціонувала система вітчизняного туризму, яка багатовекторно синтезувала переваги соціальної, гуманітарної та економічної сфер, у центрі уваги яких поставали інтереси, потреби, бажання туриста, відвідувача, екскурсанта, й відтак, визначала пріоритетні можливості суб'єктів господарювання, що надавали туристичні послуги та брали участь у здійсненні соціально-економічного розвитку країни.

Як і більшість суспільних сфер, туристична сфера гостро відчула вплив повномасштабних агресивних військових дій й зіштовхнулася з рядом критичних викликів, пов'язаних із руйнацією значної кількості об'єктів природної, історико-культурної, духовної спадщини та туристичної інфраструктури України, які використовувалися для розвитку національного туризму.

Розвиток туристичної сфери в Україні досліджується у ряді наукових та практичних працях. Зокрема автори Т. Сак, І. Більо, Ю. Ткачук у своїй праці проаналізували еколого-економічні наслідки російсько-української війни. У дослідженнях Н. Є. Паньків розглядається вплив війни на туризм, обговорюється поведінка учасників туристичного ринку на всіх етапах кризи. Зокрема, дослідження питань, які стосуються ролі туризму в умовах війни, викладено у роботах таких вітчизняних фахівців, як: Мар'яна Олеськів, Ірина Дворська, Євгенія Кудрявцева, Максим Орищак, Богдан Слуцький.

Різним аспектам розвитку туризму у післявоєнний період присвячені

роботи як закордонних, так і вітчизняних дослідників, серед яких К. Вебстер, С.Іванов, З. А. Косуха, І. М. Шамара, М. Г. Савченко, М. Метревелі, Д.Тімоти та інші.

Поняття «воєнний туризм» або «мілітарний туризм», як перспективний вид туризму у післявоєнний період зустрічається у дослідженнях Г.М. Заваріки, Д. Каднічанського, М. Каднічанської, І. Г. Смирнова.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є дослідження особливостей, сучасного стану, проблем внутрішнього туризму в Україні та розробка пропозицій щодо перспектив його подальшого розвитку у післявоєнний період.

Завдання дослідження:

– охарактеризувати теоретичні основи розвитку туризму в сучасних умовах;

– проаналізувати сучасний стан розвитку внутрішнього туризму в Україні;

– дослідити проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні в умовах війни;

– розробити туристичний післявоєнний маршрут Київщиною;

– запропонувати пропозиції щодо перспектив розвитку внутрішнього туризму в Україні у післявоєнний період.

Об’єктом дослідження організаційно-економічні процеси дослідження розвитку внутрішнього туризму в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Предметом дослідження теоретичні, методологічні та практичні аспекти дослідження розвитку внутрішнього туризму в Україні у післявоєнний період.

Для досягнення мети дослідження кваліфікаційної дмпломної роботи було застосовано **методи дослідження:**

– логічного узагальнення (забезпечення послідовності в проведенні наукового дослідження й формування висновків);

– узагальнення й систематизації (для систематизації поглядів учених та

узагальнення категорійного апарату, виділення підходів до туризму);

– аналізу та синтезу (для визначення особливостей, проблем та факторів впливу на розвиток внутрішнього туризму в Україні);

– схематичного й графічного зображення (для схематичного подання ключових теоретичних аспектів дослідження проблеми й наочного зображення статистичних матеріалів і аналітичних даних);

– статистичного аналізу та розрахунку (для аналізу розвитку внутрішнього туризму в Україні у післявоєнний період).

Інформаційною базою дослідження стали чинні законодавчі та нормативні акти України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, довідково-інформаційні видання, результати досліджень аналітичних центрів, роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, інформаційні ресурси мережі Інтернет, результати розрахунків, отриманих безпосередньо автором.

Апробація матеріалів роботи. Матеріали роботи апробовано у: *Міжнародній науково-практичній конференції «*Теорія, практика та інновації розвитку туристичної і готельноресторанної індустрії» та *Всеукраїнській науково-практичній конференції* «Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ

1.1. Теоретичні засади розвитку туризму

Категорія «туризм» - це складне соціально-економічне явище, що характеризується наявністю значної кількості підходів до визначення, які постійно змінюються та вдосконалюються.

Динамічність поняття категорії «туризм» можна дослідити на прикладі розвитку туризму в Україні, до та після, повномасштабного вторгнення. Попри військові дії, які продовжуються в багатьох областях держави, та встановлені обмеження, туристичний сектор продовжує працювати в безпечних регіонах, де не ведеться активних бойових дій. Однак туристична діяльність під час війни має певні особливості, які потребують додаткового розгляду та аналізу.

Сьогодні, внутрішній туризм України доцільно розглядати у геополітичному контексті. Щоб чітко визначити важливість впливу геополітичного чинника на розвиток туризму, підкреслити дуже тісний зв'язок між змінами геополітичної ситуації в світі та розвитком туристичної індустрії потрібно розуміти, що загалом собою являє поняття «геополітика».

Вперше термін «геополітика» був введений Рудольфом Челленом у 1899 році. За визначенням Р. Челлена, «геополітика» - це вчення про державу, як географічний організм, або явище в просторі, тобто вчення про державу, як країну, територію або область.

Якщо ж говорити про праці, які б висвітлювали важливість геополітичного впливу на розвиток міжнародного туризму, то варто згадати ім’я професора політології університету штату Канзас Лінди Ріхтер. Саме вона була однією з перших, хто звернув увагу на розуміння міжнародного туризму, як чинника міжнародно-політичної взаємодії та геополітичного впливу [62, 35].

У багатьох своїх публікаціях Л. Ріхтер розкрила доцільність вивчення

політичних аспектів туризму з точки зору політології, показала процес політизації розвитку туризму на прикладі азійських країн.

Політичні аспекти міжнародного туризму знайшли відображення у колективних працях за редакцією Р. Батлера та В. Сантикул, П. Бернса та М.Новеллі, О. Муфакарі та Я. Келлі [20].

Геополітика розглядає державу не в статиці, як постійну, незмінну освіту, а в динаміці - як живу істоту. Такий підхід запропонував німецький теоретик Фрідріх Ратцель (1844-1904). Геополітика вивчає державу в основному в її відношенні до оточення, перш за все до простору і ставить за мету вирішувати проблеми, що виникають з просторових відносин. На думку Ф. Ратцеля, на відміну від політичної географії геополітику не цікавлять такі питання, як положення, форма, розміри або межі держави, її економіка, торгівля, культура. Все це в більшій мірі належить до сфери політичної географії, яка частіше обмежується описом статистичного стану держави, хоча може осягати і динаміку його минулого розвитку.

Вважається що першою хто висунув твердження про залежність туризму від міжнародно-політичної взаємодії була професорка політології з США Л.Ріхтер. У роботі під назвою «Political Instability and Tourism in the Third World», вона довела доцільність вивчення політичних аспектів туризму з точки зору політології та показала процес політизації розвитку туризму на прикладі азійських країн [101].

М. Метревелі та Д. Тімоті у своїй науковій праці, на прикладі подій 2008 р. у Грузії, доводять що, військово-політичний конфлікт з Росією, який розгортався на території держави, позначився не тільки загальноекономічному становищі країни та внутрішньому туризмі, а й відзначився втратою великої кількості туристично-рекреаційних ресурсів та зіпсованим туристичним іміджем. Враховуючи той факт, що подія набула міжнародного розголосу і активно висвітлювалась в засобах масової інформації, туристи відмовлялись відвідувати потенційно небезпечну туристичну дестинацію і віддавали перевагу економічно та політично стабільним територіям.

Український науковець Юрій Парфіненко переконаний, що перспективи подальшого розвитку туризму справедливо пов’язуються нині не тільки з демографічними та технологічними змінами (хоча такий підхід є домінуючим), а й з глобальними політичними змінами й очікуваними тенденціями розвитку світового геопростору, які надзвичайно потужно впливають на туризм [61].

Існують і інші визначення поняття «геополітика»:

– наука, яка вивчає закономірності організації і функціонування геополітичного простору і політосфери в територіальному вимірі, відносини між просторово-географічними одиницями (країнами, регіонами, континентами), глобальні географічні, політичні, економічні та інші процеси в контексті формування і використання стратегічного потенціалу держави, а також управління геополітичними факторами і процесами;

– наука про багатогранну політику держав та інших суб'єктів, спрямована на вивчення можливостей активного використання даностей геопростору в інтересах військово-політичної, культурноінформаційної, економічної та екологічної безпеки в межах відповідних полів взаємодії;

– наука, яка вивчає діяльність суб’єктів міжнародних відносин у контексті всього спектра зовнішніх і внутрішніх факторів, які дають їм можливість здійснювати контроль над простором для реалізації власних інтересів [21].

У книзі «Велика шахівниця» автором якої є З. Бжезінський, геополітика являє собою поєднання географічних і політичних факторів, що визначають положення держави чи регіону з ухилом на вплив географії на політику.

Український дослідник Борис Павлович Яценко дає визначення геополітиці як науці про політику держав та інших суб’єктів, що спрямована на вивчення можливостей активного використання даностей геопростору в інтересах військово-політичної, культурно-інформаційної, економічної та екологічної безпеки у межах відповідних полів взаємодії [65].

Отже, як бачимо, багато дослідників доводять факт впливу геополітичних чинників на функціонування туристичної індустрії. При виборі

місця призначення подорожі туристами обов'язково враховується стабільність політичної ситуації, відсутність військових конфліктів, заворушень всередині країни також немало важливим є відношення місцевого населення до подорожуючих і інші безліч інших факторів. Геополітичні чинники туризму виявляють, яким чином поведінка суб'єктів міжнародних відносин, з метою захисту власних інтересів у різних сферах, впливає на розвиток туризму на конкретній території.

За останні декілька років проводились спостереження як пандемія COVID-19 стримує розвиток туризму. Наслідки він даного геополітичного чинника дуже суттєві, оскільки він зумів повністю призупинити будь-яку туристичну діяльність а масштаби збитків вимірюються в мільярдах доларів.

Досліджуючи вплив геополітичних факторів, слід зважати на зростаючу взаємозалежність та складність ієрархічних систем у сучасному глобалізованому світі. Зовнішньополітична діяльність світових або регіональних лідерів чи окремих ізольованих країн матимуть беззаперечно різний вплив на міжнародну туристичну індустрію. Значимим геополітичним фактором, що у сучасному світі чинить влив на становлення думок та уподобань народу, є діяльність засобів масової інформації. Розвиток інформаційних технологій дозволив висвітлювати політичні події і ситуації надаючи їм міжнародного розголосу. Створюючи, так званий, політичний контент впливові мовні або друковані ЗМІ, телебачення, періодичні інтернет-видання формують громадські уподобання і впливають на політичні думки населення.

Отже, політико-географічні відношення, які формуються під час взаємодії елементів політичної сфери з інтегральним геопростором, створюють середовище для розвитку туризму. Важливим є те, що які б політичні події (внутрішні чи міжнародні) не розглядалися як чинники впливу, середовищем функціонування системи туризму є політико-географічний простір глобального та макрорегіонального рівнів. Відкритість системи туризму дозволяє на кожному ієрархічному рівні дослідження конструювати

міжсистемні зв’язки, розкриваючи механізми та параметри впливу конкретних політичних процесів, явищ, інститутів на її функціонування [75].

При аналізі наукових праць з досліджуваної тематики важливим є зауважити що, термін геополітичний чинник та його визначення трактується абсолютно по різному. Поняття пов’язане з безліччю фраз і термінів, серед яких: «геополітична невизначеність» (М. Карней); «геополітична загроза» з розширеними поняттями: «загроза війни», «ядерна загроза», «терористична загроза», «воєнні дії», «терористичні акти» (Д. Кальдара і М. Яковелло); «геополітична нестабільність» (Zurich Insurance Group і WEF); «геополітичні потрясіння» (Д. Андерсені); «геополітичний стрес»; «геополітичні зриви»; «геополітичні зрушення» (Д. К. Боль) та інші. Варіативність трактування даного чинника та його вплив на туризм в Україні, у тому числі й на внутрішній, простежуються в умовах війни [77, 104].

Підсумовуючи все сказане, можна зробити висновок, що «геополітика» - це наука, яка пояснює, як використовувати свою територію задля досягнення своїх цілей. Дії, що здійснюють держави світу призводять до змін у світовій геополітичній ситуації. А ці зміни, в свою чергу, знаходять відображення у функціонуванні туристичної індустрії, що бачимо на власному прикладі повномасштабної війни на території України, розв’язаною країною-терористом.

Геополітичний чинник в туризмі - це вплив конкретних політичних подій (війни, державних переворотів, терактів) на туристичну діяльність. Негативні дії держав, такі як, агресія, впровадження санкцій, посилення візових режимів, політичні перевороти, а також, терористичні дії, які здійснюються терористичними організаціями, миттєво відображаються на туризмі. Це призводить до зменшення туристичних потоків і великих збитків. Більше того, окремі геополітичні чинники, такі як, військовий конфлікт або анексія території держави можуть повністю знищити туристичну інфраструктуру і зробити певну частину країни не придатною для використання з туристичною метою [79].

1.2. Фактори розвитку сучасного внутрішнього туризму

Туристичний бізнес в Україні є однією з прибуткових форм торгівлі послугами, розвиток якого впливає на головні сегменти національної економіки, як-от: промисловість, будівництво, транспорт, сільське господарство, побутове обслуговування, малий та середній бізнес.

Ефективний розвиток туристичної галузі забезпечить розвиток інфраструктури й сприятиме зайнятості місцевого населення. Формування та розвиток туристичного бізнесу неможливий без досліджень сучасного стану та перспектив розвитку галузі туризму, а саме зростання економічної привабливості туристичної діяльності України, створення сприятливих умов для ефективного функціонування суб'єктів туристичного бізнесу на ринку. Тому визначення факторів, які впливають на розвиток туристичної галузі, та оцінка їх впливу в умовах ринкових трансформацій є досить актуальною.

Фактори, що впливають на стан та розвиток туризму, дослідники класифікують відповідно до масштабу туристичного ринку. За такої класифікації виділяють три їх рівні:

- глобальні, тобто фактори, які діють у міжнародному чи світовому масштабі;
– національні, тобто фактори, які виявляють свій вплив на рівні держави;
– регіональні, тобто фактори, що впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів в межах окремого регіону [25, с. 90].

Важливими питаннями розвитку туристичного бізнесу є дослідження факторів, які впливають на стан туристичної галузі в країні та її регіонах. У науковій літературі ці фактори поділяються на дві групи, а саме зовнішні (екзогенні) і внутрішні (ендогенні), які мають специфічні прояви при веденні туристичного бізнесу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток туристичних послуг [25]

Зовнішні	Внутрішні
Політичний фактор - найбільш динамічний та різноаспектиний. Політична стабільність головна умова функціонування туристичної діяльності.	Процеси попиту, пропозиції (перетворення попиту на турпродукти в постійний попит), збільшення індивідуального туризму
Економічні - це фінансово-економічні умови, поліпшення (погіршення) економічної й фінансової ситуації та збільшення (зниження) персонального доходу. Зростання доходів населення, в свою чергу, дозволяє витрачати більше грошей на відпочинок, подорожі, дозвілля	Зростання ролі сегментації ринку (поява нових внутрішньо-регіональних туристичних сегментів), збільшення відстаней подорожей, різноманітність форм проведення канікулярного дозвілля дітей і т.д.
Соціально-демографічні впливають на туристичні послуги, до них належать: підвищення рівня освіти, культури, задоволення естетичних потреб населення. Як елемент естетичних потреб можна розглядати прагнення людей познайомитися з побутом, історією, культурою.	Зростання ролі координації діяльності в туризмі в процесі монополізації (посилення горизонтальних інтеграцій, тобто поширення партнерських відносин великих фірм із середнім і малим бізнесом; вертикальні інтеграції через створення стратегічних туристичних союзів)
Науково-технічні дозволяють вчасно побачити можливості, які розвиток науки й техніки відкривають для надання нових видів туристичних послуг та удосконалення обслуговування клієнтів	Зростання представників туристичного бізнесу, ролі працівників у туризмі, ролі засобів масової інформації та зв'язків із громадськістю. Сезонність туристичної діяльності

Зовнішні фактори впливають на туризм, передусім, за допомогою демографічних і соціальних змін, а також через фінансово-економічні умови.

Внутрішні фактори - це фактори, що впливають безпосередньо в сфері туризму, тобто це матеріально-технічні фактори, що мають найважливіше значення для розвитку туризму.

Головні з них пов'язані з розвитком засобів розміщення, транспорту, підприємств харчування, рекреаційної сфери, торгівлі [25, с. 91].

Поєднання внутрішніх та зовнішніх факторів формує кон'юнктуру туристичного ринку та створює середовище для бізнес-діяльності, впливає на формування попиту та пропозиції, які забезпечують діяльність національної індустрії туризму зі створення відповідного туристичного продукту. Формування національного туристичного бізнесу є наслідком складної взаємодії організаційно-економічних процесів, які формують попит та пропозицію на ринку туристичних послуг.

Організаційно-економічні процеси ринку туристичних послуг сприяють покращенню інформаційно-комунікаційного забезпечення між сегментами ринку, подоланню галузевих бар'єрів та інформаційної закритості. Розвиток ринку туристичних послуг формується під впливом соціально-економічних факторів, до яких відносяться: наявність вільного часу, структура населення, вік, рівень доходів громадян, освіта, рід занять, приналежність до певної раси, стать тощо.

На думку Н. Кудли, успішне функціонування туристичного ринку в цілому неможливе без наявності вільного часу та дозвілля громадян, у разі збільшення якого можна очікувати, що грошові кошти можуть бути направлені на придбання послуг туризму, відпочинок: "Наявність вільного часу є одним з найважливіших факторів. Вільний час, яким володіє суспільство, залежить від внутрішнього законодавства конкретної країни (кількість днів відпустки, кількість робочих годин на тиждень). Інформація про час проведення шкільних канікул, державних і релігійних свят та їх кореляції в даному році з суботами і неділями є важливою для організаторів туризму з урахуванням активізації туристичного попиту" [26, с.90].

Нині нестабільна політична ситуація та розгортання повномасштабної війни в Україні призвело до втрати позицій на туристичному ринку.

Першою та головною проблемою внутрішнього туризму є безпека населення, про якій в умовах війни, не можливо спрогнозувати та визначити чітко безпечні території.

Непрогнозованим залишається масштаб руйнувань населених місць та інфраструктури, у тому числі туристичної, що унеможливлює розбудову стратегії розвитку внутрішнього туризму. Так, станом на середину вересня 2023 року Міністерство культури та інформаційної політики верифікувало вже 493 епізоди руйнувань об’єктів культурної спадщини і культурних інституцій. Руйнування зафіксовані на території 14 областей. Найбільше від дій загарбників постраждали релігійні споруди - 166 з них або знищені, або пошкоджені, а 53 з них перебувають на обліку як пам’ятки історії, архітектури

та містобудування. Рівень ураження об’єктів коливається від легких пошкоджень до повного руйнування [32].

Рівень екологічної деградації території, стан флори та фауни у заповідних територія, які знаходяться під тимчасовою окупацією, без належного догляду у даному випадку політико-правова невизначеність ситуації триватиме невизначений термін. А також невизначеність терміну перехідного періоду - неможливо спрогнозувати, яким чином зміниться вагомий зовнішній фактор, що визначатиме функції регіону - тобто регіон або залишиться прикордонним порубіжжям, або буде зоною можливого збройного протистояння тривалий час.

Частини областей України не матимуть ресурсів для повномасштабного відновлення, тобто забезпечення сталого розвитку внутрішнього туризму розпочне відлік з чистого аркушу.

У випадку серйозних військово-політичних загроз індустрія туризму не може існувати доти, поки не припиняться ці безладдя. В цілому можливо виокремити наступні негативні наслідки впливу збройних конфліктів на сферу туризму та гостинності (рис. 1.1).

COVID-2019 та військовий конфлікт 2022 року стали чинниками серйозних зменшень туристичних потоків в Україні, що, в свою чергу, спонукало до зменшення фінансових надходжень до балансу нашої країни [37, 42].

Після завершення військового конфлікту постане питання відновлення економічної діяльності на зруйнованих територіях, а також і реновація туризму. На думку науковиці А. Романової, «саме політичне становище в країні визначає всі інші динамічні чинники. Кризи, політична нестабільність, мілітаризація економіки, посилення туристичних формальностей, зміни курсу валюти - це наслідки політики, які негативно впливають на туризм та на імідж держави. Туристи не матимуть бажання їхати в країну, де відбуваються активні бойові дії, навіть якщо вони локалізовані в певному регіоні. Неспроможність держави закінчити або тримати під контролем бойові дії на її

території негативно змінює імідж країни, а відсутність стратегії держави у сфері створення позитивного туристичного іміджу країни не сприяє розвитку в'їзного туризму» [93]. Аналогічна ситуація спостерігається і з внутрішнім туризмом та областями, в яких хоч і не ведуться бойові дії, проте є наближеними до епіцентрів.

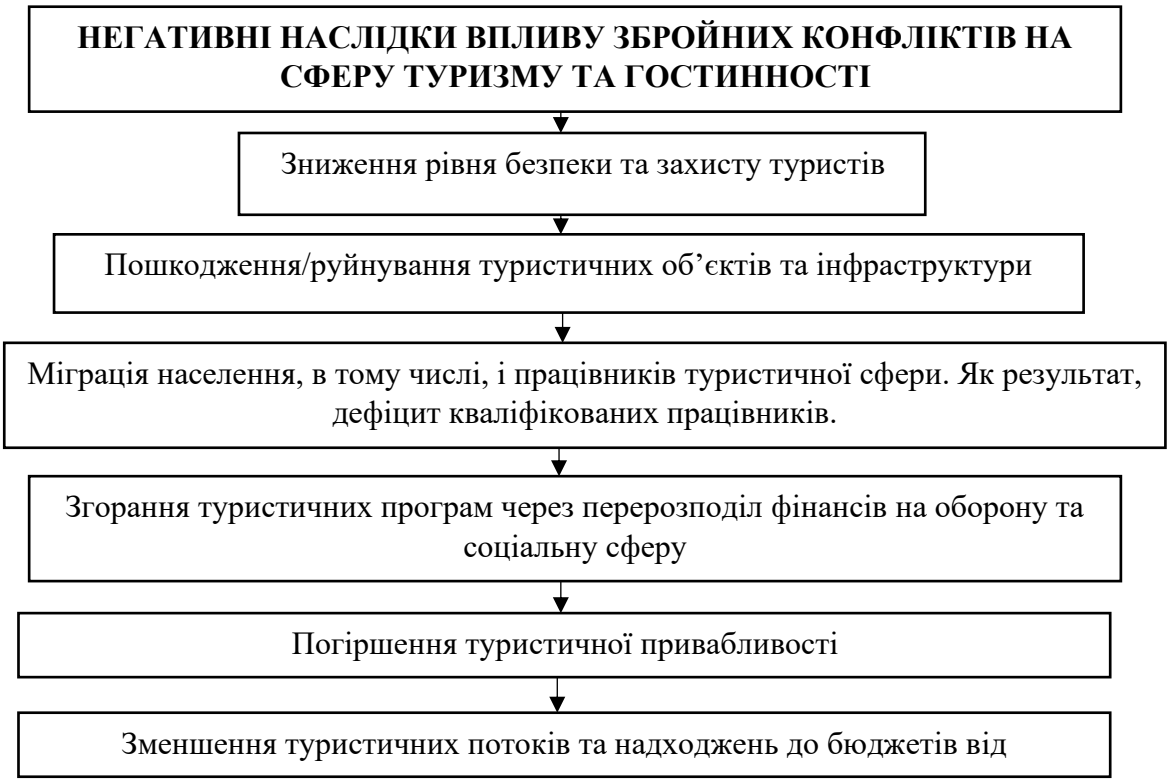

Рис. 1.1 Негативні наслідки впливу збройних конфліктів на сферу туризму та гостинності [55]

На сьогодні в Україні не вистачає системного дослідження особливостей формування державної політики у сфері туризму в умовах збройних конфліктів. Все це ускладнює процес прийняття управлінських рішень та оцінку економічного ефекту від вдосконалення вітчизняної туристичної індустрії. Задля відновлення туристичної та інвестиційної привабливості країни необхідно насамперед розробити дієві інструменти управління туристичною сферою в умовах збройних конфліктів [55].

Історично Україна є країною переважно внутрішнього туризму з пріоритетом санаторно-курортного лікування, включеним до туристської галузі як одна з головних підсистем. Наявність потужного санаторно-

курортного комплексу, що створювався багато років на базі найбагатших унікальних природних ресурсів, та офіційне визнання здоров'я показником національної безпеки припускають, що фактор збереження здоров'я стане основним при розробці моделі розвитку внутрішнього туризму в Україні, заохочуючи розвиток в'їзного туризму. Проте аналіз проблем санаторно-курортного комплексу свідчить, що повноцінно й ефективно виконувати свої завдання він матиме змогу лише після комплексної перебудови всієї санаторно-курортної системи. Необхідно створювати інститут санаторно-курортної галузі як найважливіший стратегічний сектор внутрішнього та в'їзного туризму [23]. Основні перешкоди розвитку внутрішнього туризму у сучасних реаліях відображено на рис. 1.2.

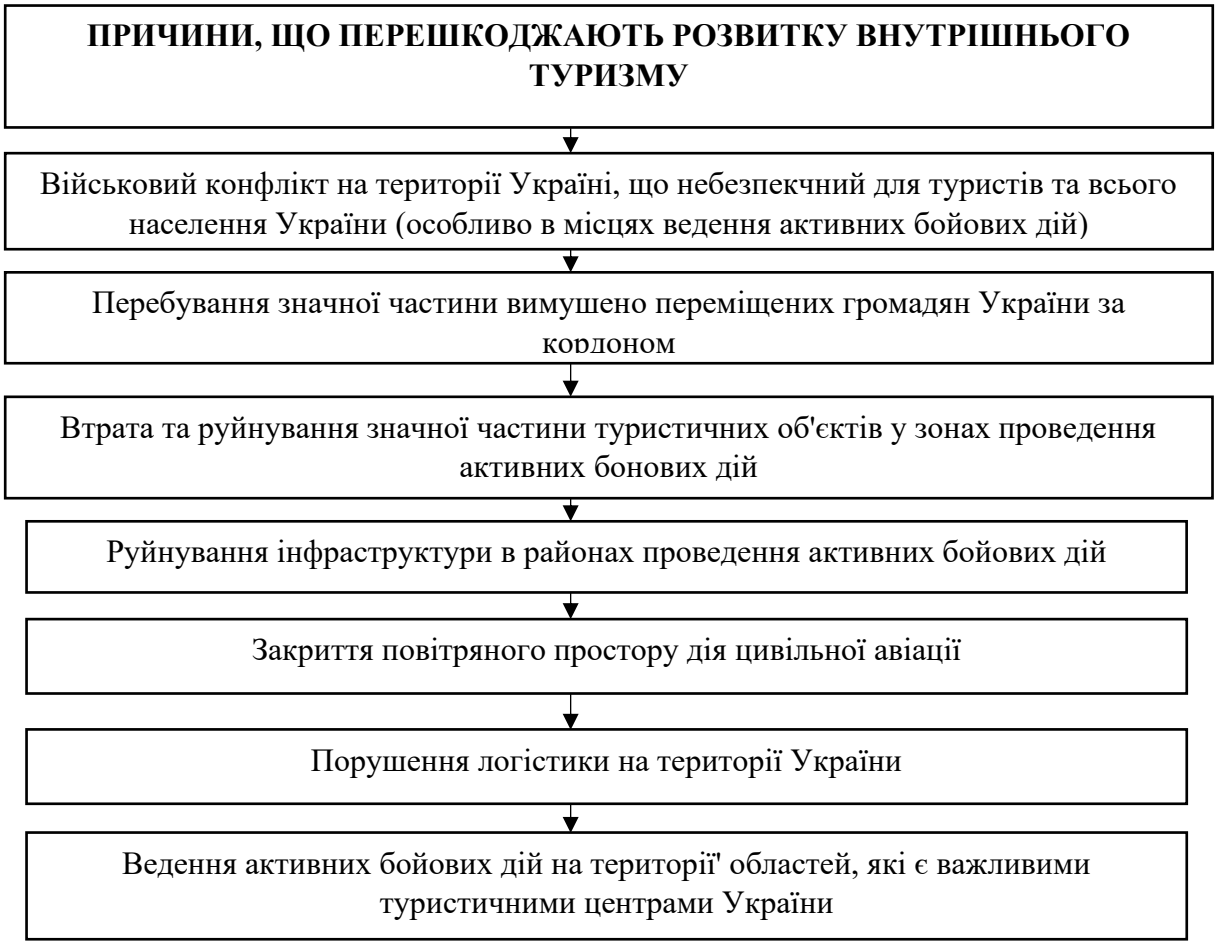

Рис. 1.2. Перешкоди розвитку внутрішнього туризму в Україні [55]

У тилових регіонах внутрішній туризм потроху відновлюється, фірми організовують тури Львівською, Івано-Франківською, Закарпатською та Тернопільською областями. Проте, це в основному короткотривалі виїзні тури

для внутрішньо переселених осіб. Також відновлюються екскурсійні тури в музеї та замки.

Також, потрібно пам’ятати що багато готелів, санаторіїв, курортних баз у тилу використовуються для прихистку переселенців з зон ведення активних бойових дій і не можуть бути використані за призначенням з метою отримання прибутку.

Внутрішній туризм в умовах війни значно трансформується. Основна увага внутрішніх туристів спрямована на рекреаційний та санаторно-курортний, психологічний туризм, етнографічний, «пам’ятний» та мілітарний туризм [27].

Одним із позитивних факторів внутрішнього туризму є розвиток глемпу, що зараз активно спостерігається на території України, оскільки дані конструкції є значно дешевшими, ніж зведення традиційних споруд, їх можна розмістити у будь-якому місці, глемпи є надзвичайно мобільними та потребують лише пару тижнів для їх встановлення [8,9,10,11].

Підводячи підсумки, варто зауважити, що майбутнє туристичної галузі України буде залежати від ряду факторів: як довго ще триватиме війна, масштабу руйнувань інфраструктури та швидкості її відбудови у післявоєнний період, переорієнтації туристичної галузі у період війни з зовнішнього на внутрішній туризм на тилових територіях, рівня доходу населення, вміння вдало використати маркетингові технології для залучення іноземних туристів на тлі підвищеної зацікавленості іноземців до України та її народу, міграційних процесів, залучення іноземних інвестицій. Ключовим фактором стане визначення місця туризму у стратегії відбудови України і як буде організовано процес контролю за використанням фінансових ресурсів виділених на її реалізацію.

1.3. Геополітичний контекст розвитку туризму в Україні

У XXI ст. геополітична структура світу зазнає суттєвої трансформації. В таких умовах набуває особливої актуальності питання впливу геополітичної ситуації на розвиток міжнародного туризму. Геополітичний чинник в туризмі визначає, як дії країн та інших акторів міжнародних відносин, направлені на забезпечення власних інтересів, впливають на функціонування ринку туристичних послуг на визначеній території [75]. Розвиток туристичного бізнесу все більше привертає увагу в усьому світі через пов'язані з ним прямі та непрямі економічні наслідки. Туризм приносить валютний дохід, створює робочі місця а також позитивно впливає на валовий внутрішній продукт держави. Зрозуміло що розвиток туризму не є єдиним визначальним фактором економічного зростання, проте все ж країни з добре розвиненим туристичним сектором зазвичай демонструють вищі темпи економічного зростання, ніж інші. Щоб максимізувати економічні вигоди, які можна отримати від розвитку туристичного бізнесу, необхідно визначити фактори ризику, що впливають на туристичну індустрію.

Туризм відчутно залежний від політичного клімату, оскільки, такі події, як військові конфлікти, тероризм, політична напруженість або внутрішньодержавні перевороти безпосередньо впливають на поведінку туристів. Розвиток туризму в Україні не є виключенням. Аналіз сучасного стану та динаміки розвитку туристичної сфери в Україні підкреслює значимість та ефект від геополітичних подій що відбуваються в період з 2013 року по сьогодення на території нашої держави. Розташована у південно-східній частині Європи на перетині трьох геополітичних масивів, Україна являється геополітичним центром, який суттєво впливає на співвідношення сил на європейському континенті в цілому. Ми вже давно знаходимось у зоні так званого стратегічного трикутника «США-ЄС-Росія» і мало хто не помічає наше вкрай важливе значення у цих відносинах. Українську територію можна визначити як «буферну зону» між двома цивілізаціями (західною і російсько-євразійською). Розташування на роздоріжжі геополітичних інтересів багато в чому має вплив і визначає національні пріоритети нашої країни, адже будь-яка

помилка може мати досить негативні наслідки для держави, як приклад, загрозу національній безпеці або політичному устрою. Значення України важко переоцінити, оскільки наша держава найбільша за площею у Європі - 603,7 тис. кв. км., восьма у рейтингу за кількістю населення близько 42 млн. чол. По кордону межує з чотирма країнами ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) а також Росією, Білорусією та Молдовою. Має вихід до двох морів - Чорного та Азовського. Розширення ЄС і виникнення спільного українсько - євросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію, відкриваючи для неї додаткові інтеграційні можливості, враховуючи її геополітичне розташування і наявність транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій а також автотранспортних коридорів, розгалуженої прикордонної залізничної мережі [35].

З моменту проголошення незалежності зовнішня політика України зберігала характерну двовекторність. Проте, починаючи з другої половини 2013 року Україна змінила вектор зовнішньої політики в сторону Європи, припинивши підпорядковуватись рішенням і інтересам російської федерації. Враховуючи той факт, що Росія роками визначала геополітичний статус нашої держави такі кардинальні зміни були сприйняті різко негативно, що в свою чергу викликало відповідні реакції з її сторони. Протести Євромайдану або «Революція Гідності», що призвели до переходу влади від діючого президента Віктора Януковича до опозиції, супроводжувались військовим втручанням, а саме незаконним вторгненням та анексією АР Крим, а згодом підтримкою сепаратистів на сході України (Донецька та Луганська області). Росія анексувала Крим у березні 2014 року та вилучила з-під контролю України частину прикордонної території України в Луганській та Донецькій областях у квітні того ж року.

Описані події мали визначальний вплив на українсько-російські відносини, оскільки Україна довгий час коливалася між інтеграційними проектами з ЄС та з Росією, уникаючи остаточного вибору між ними. Проте ратифікувавши у вересні 2014 року «Угоду про асоціацію України з ЄС» Україна зробила

завершальний вибір на користь Європи. Збройна агресія проти України є довгостроковим фактором впливу на систему глобальної та регіональної безпеки а також на діючу систему міжнародного права. Росія обрала концепцію так званої «гібридної війни» проти України, яка є багато в чому унікальною зі структурної та функціональної точки зору. Гібридна війна - це прагнення однієї держави підпорядкувати іншу державу за допомогою політичних, економічних та інформаційних інструментів. Саме з цієї причини в умовах гібридної війни бойові дії не стоять на першому плані. Важливішим є використанням широкого спектра політичних, економічних, а також інформаційно-пропагандистських заходів [19, 82].

Гібридна війна та анексія частини території України переросла у розв’язану Росією повномасштабну війну у лютому 2022 року, що триває на даний час. В першу чергу війна забрала життя величезної кількості людей, завдала шкоди промисловим і інфраструктурним об’єктам, у тому числі втратити стратегічно важливих підприємств, що були розташовані на окупованих територіях. Разом з тим було зіпсовано імідж країни на міжнародній арені, що в свою чергу мало безпосередній вплив на туристичну індустрію, у тому числі й внутрішній туризм.

Загострення міждержавного конфлікту між Росією і Україною стало причиною кардинальних змін у період 2013-2015 рр., який характеризувався не тільки зменшенням кількості іноземних туристів а й переорієнтацією географії туристичних потоків всередині країни.

Не менш важливою проблемою є територіальних претензій з боку Росії, а саме, досі не вирішене питання територіальні приналежності АР Крим. Передача Кримської області РРФСР до складу УРСР відбулася ще 19 лютого 1954 р. на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР. АР Крим було передано Україні з наступним формулюванням: «Враховуючи спільність економіки, територіальну близькість та тісні господарські та культурні зв'язки між Кримською областю та Українською РСР» [46]. Проте незаконний референдум проведений у АР Крим 16 березні 2014 року відділив пів острів від території

України на невизначений термін. Більшість країн світу визнають анексію Криму незаконною, оскільки вона порушує сучасну систему міжнародного права та міжнародних відносин. Аналогічна ситуація, у 2014 році, спостерігалась і з частинами областей - Донецькою та Луганською.

За оцінками експертів у анексованому Криму знаходилось орієнтовно 30% рекреаційно-туристичного потенціалу України. Враховуючи вихід до двох морів, субтропічний клімат на Південному березі, наявність значних природних та історико-культурних пам'яток Крим протягом довгих років залишався одним з основних місць для літнього відпочинку, як внутрішніх, так і іноземних туристів. Його окупація вплинула на обсяги та переорієнтацію внутрішніх туристичних потоків а також частково зіпсувала інфраструктуру, завдала збитків туристичному бізнесу.

Фактична втрата Україною найпопулярнішого туристичного регіону Крим зумовила переорієнтацію потоків - найбільш відвідуваними стали приморські території (Одеська, Херсонська, Миколаївська області) і західна частина нашої країни (Карпатський регіон). Курорти Карпат і м. Львів продемонстрували зростання кількості відвідувань на 15-20% порівняно з минулим зимовим сезоном. Аналізуючи зміни у територіальній структурі попиту, слід відмітити збільшення потоків із західних областей України до курортів Причорномор'я. Більше подорожували мешканці Дніпропетровської області, Києва та Харкова, зменшився попит на туристичні послуги у східних областях [29]. Внутрішній туризм, за роки кардинальних змін, скоротився майже вдвічі, в 2013 році статистичні дані фіксували 702 тис. подорожуючих всередині країни, відповідно уже у 2015 р. обсяги внутрішніх потоків впали до позначки 357 тис. осіб. Для аналізу скорочення обсягів внутрішніх туристів також доцільно розглянути кількість обслуговуваних внутрішніх туристів суб'єктами туристичної діяльності. Як видно з рисунка 1.3. у 2013 році показник сягав позначки у 702 тис. осіб, але вже у 2014 р. він різко впав до значення 322 тис. ос. За 2015 рік спостерігається незначне збільшення до 357тис.

обслуговуваних туристів, проте все ж повернутись до показника 2013 року не вдалось (рис. 1.3.1).

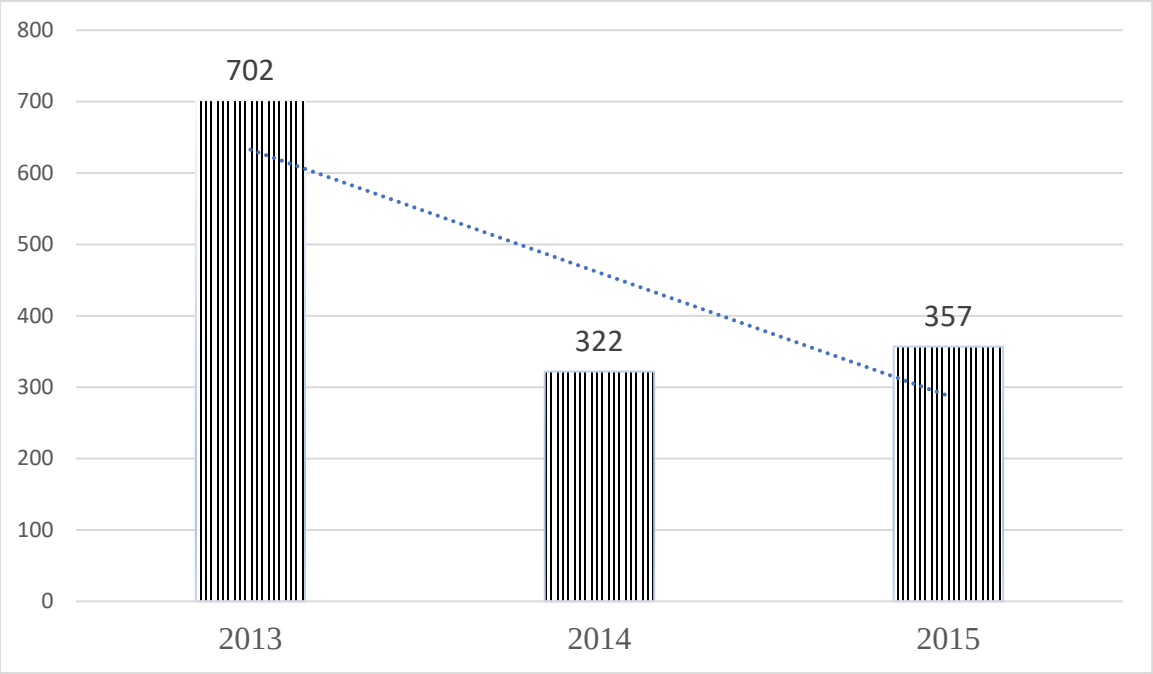

Рис.1.3. Обслуговування суб'єктами туристичної діяльності внутрішніх туристів 2013-2015 р. (тис. осіб) [29]

В першу чергу це пов'язано з втратою територій Криму, Донецької та Луганської областей а разом з ними і туристичних підприємств що фізично знаходились та функціонували на незаконно захоплених ділянках. Нестабільна військова ситуація на сході України призвела до руйнування туристичної інфраструктури тимчасово окупованої території Донецької області яка за кількістю санаторно-курортних та оздоровчих закладів займала лідируючі позиції у загальному рейтингу серед регіонів України.

Варто також звернути увагу на проблему тероризму в Україні. До моменту військового конфлікту у 2013 році за даними «Глобального індексу тероризму» які наводять аналітики Інституту економіки та миру Сіднейського університету наша держава займала 56 місце з 158 країн. Зламним став 2014 рік, коли розпочалась гібридна війна з боку РФ - Україна зайняла 12 місце у рейтингу, втративши імідж безпечної для перебування території а також і туристичну привабливість країни.

Індекс глобального тероризму в Україні у 2021 році опустився на 36-те місце, що проявляло позитивну тенденцію, проте у зв'язку з агресією російської федерації та її терористичними актами щодо критичної інфраструктури та мирного населення України, визнанням країнами Балтії росію як країну - спонсора тероризму, підвищить нашу країну у рейтингу країн, що зазнають терористичних актів.

На сьогодні, спостерігається ратифікація росією псевдо референдумів на території Херсонської та Запорізької областей, які знаходяться під тимчасовою окупацією. Вищезгадані події мають колосальний вплив, у тому числі на внутрішній туризм України. Оскільки туризм як галузь не може існувати й поблизу даних областей, на території, яка не знаходиться під окупацією, оскільки першою та найголовнішою умовою є безпека подорожуючих, яка при таких умовах не можлива через терористичні акти та обстріли зі сторони окупаційних територій.

Сьогодні ще рано говорити про повні наслідки воєнного конфлікту від 24 лютого та вплив на туристичний ринок України, тому що і досі триває запекле протистояння. Проте окупація Криму, руйнування аеропортів, а такі міста як: Миколаїв, Херсон, Харків чи Одеса, все ще під серйозною російською загрозою. На заході України, в містах на кшталт Львова, Чернівців, Тернополя, Закарпатської області де зараз зосереджена найбільша кількість внутрішніх переселенців, можуть бути серйозні проблеми з наявністю житла, тим більше, за адекватними цінами. Менше напрямків для відпочинку, менше можливостей для польотів - всі ці умови внутрішній туризм робить небезпечним.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка ресурсного потенціалу внутрішнього туризму

Питання ресурсного забезпечення реалізації Стратегії післявоєнного відновлення та розвитку України за рахунок внутрішніх резервів є головним й найскладнішим, вирішення якого полягає у визначенні потенційних можливостей держави щодо задіяння сукупності наявних ресурсів для досягнення стратегічних цілей. Серед ключових напрямків, на яких має зосередитися держава, є відродження людського капіталу, зокрема: боротьба з безробіттям - запровадження масових програм працевлаштування для безробітних, які не змогли знайти роботу замість втраченої, створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб у безпечних регіонах Центральної і Західної України; відновлення здоров'я населення - організація ефективної системи медичної, психологічної та фізичної реабілітації, відновлювального лікування тих, хто брав участь в бойових діях, і цивільних людей. Найшвидший шлях до вирішення зазначених проблем - це використання наявного ресурсного потенціалу туристичної сфери України.

Державне регулювання є ключовим детермінантом ресурсного забезпечення післявоєнного відновлення України. В умовах нестачі ресурсів та обмеженості фінансових коштів водночас із значним обсягом незадіяного в економічному кругообігу потенціалу курортно-рекреаційних ресурсів, нагальною потребою є «запуск» інституціонального та економічного механізмів раціонального й ринково-обґрунтованого використання природних лікувальних ресурсів і природних територій курортів.

Існує безліч класифікацій туристських ресурсів. На думку С.І. Поповича до туристичних ресурсів відносяться:

– природні ресурси;
– історичні та культурні ресурси;

– соціально-економічні умови та ресурси;
– географічне положення, розвиненість транспорту, тощо.

До туристичних ресурсів, за твердженням І.М. Школи, належать:

– економічні;
– природні;
– кліматичні;
– культурно-історичні;
– трудові;
– фінансові;
– соціальні;
– виробничі [23].

Не існує також і єдиної схеми поділу України на туристичні регіони. Професор О. Бейдик є автором усталеного туристичного районування, пропонує наступну схему поділу, виділивши 5 районів:

– Причорноморський, який включає : Одеську, Миколаївську та Херсонську області, які знаходяться у частковій окупації та не можуть бути задіяні у туристичних цілях через замінування акваторій морів.
– Карпатсько-Подільський, до якого входять: Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька і Вінницька області.
– Поліcько-Столичний район формують: Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська, Полтавська, Черкаська області.
– Придніпровсько-Донецький район : Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська області та Кропивницький, який зараз через повномасштабну війну із росією зазнав подекуди критичних руйнувань інфраструктури та природного потенціалу територій.
– Харківський ресурсно-рекреаційний район включає Харківську та Сумську області, які мають аналогічну ситуації до Придніпровсько-Донецького району [6].

Територія України сприятлива для розвитку туризму, завдяки наявним

природним умовам, історико-культурним, матеріальним та людським ресурсам. Природні туристські ресурси: компоненти природного середовища, що володіють властивостями, привабливими для туристів. Залежно від їх походження виділяють наступні природні ресурси: геологічні, геоморфологічні (рельєф), гідрологічні (води), кліматичні, флористичні, фауністичні. Існує думка, що саме природні ресурси є основою, яка формує туристський інтерес до тієї або іншій території. Звісно ж, що це твердження занадто однозначно, так як в залежності від мотивації споживачів найважливішу роль у формуванні інтересу до різних територій можуть грати зовсім інші ресурси [25].

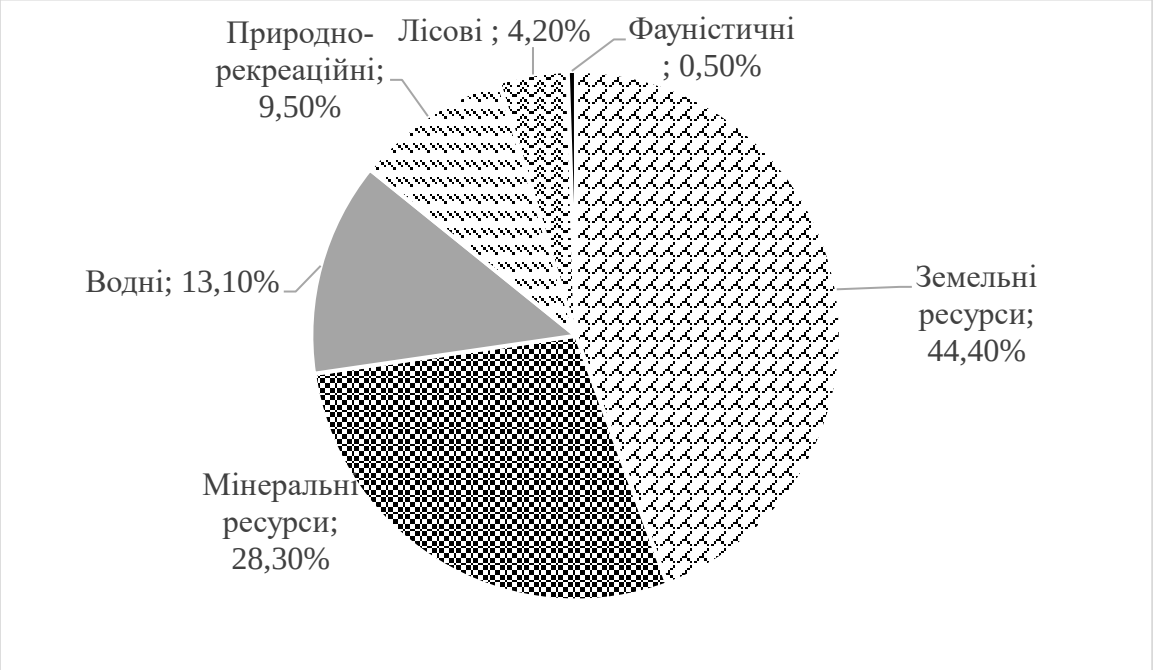

Рис..2.1. Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу України

*Джерело: розроблено автором за [49]

Найбільшу частку в компонентній структурі ресурсів України становлять земельні ресурси (44,4 % від усього ресурсного потенціалу). На другому місці є мінеральні ресурси (28,3 %), на третьому - водні (13,1), на четвертому - природні рекреаційні (9,5 %). Найнижчий потенціал в Україні мають лісові (4,2 %) та фауністичні (0,5 %) ресурси (див. рис. 2.1) [49].

Найважливішими водними ресурсами України є: Чорне та Азовське моря, а також територією України протікає 30 тис. річок, серед яких найбільшими є: Дніпро (3-тя за довжиною ріка у Європі), Дністер, Дунай, Південний Буг, Сіверський Донець. Річками Карпат можна здійснювати сплави на байдарках, рафтинг такими річками як: Черемош, Прут, Тиса, Стрий та ін. Найбільша кількість озер знаходиться на Волинському Поліссі, загалом в Україні нараховується 3 тис. природних озер та 22 тис. штучних водойм [47]. Бальнеологічні ресурси, а саме : мінеральні води та лікувальні грязі зосереджені у Причорноморському, Азовському та Карпатському регіонах, найстаріші грязьові курорти України: Куяльник, Бердянськ. Найбільша кількість джерел мінеральних вод знаходиться у Львівській та Закарпатській областях.

Україна має одне з провідних місць по кількості лісових насаджень у Європі. Для туризму велику цінність мають ландшафти, завдяки своїм оздоровчим та пізнавальним властивостям, вони включають рельєф, краєвиди та печери.

Україна має значний спелеологічний потенціал, в нашій державі є потужний резерв виявлених та відомих карстових порожнин, чотири з них входять у 100 найдовших печер світу (Оптимістична, Озерна, Попелюшка, Млинки). Печери знаходяться переважно в Подільсько-Буковинському і Карпатському регіонах. В Україні налічується понад 6700 природно-заповідних територій, у тому числі 20 природних заповідників. Зараз в Україні функціонує 13 природних заповідників, 11 національних природних парків. Заповідники і національні природні парки займають понад 10% території України і розташовані практично у всіх фізико-географічних її регіонах, що правда дана ситуація була станом на кінець 2021 року. Сьогодні у зв’язку з воєнними діями та окупацією територій важко зазначити чи відбувається функціонування усіх заповідників, у якому стані флора та фауна, які збитки нанесені через мінування територій та ракетні удари [50].

Президент України 21 квітня 2022 року підписав Указ № 266/2022, яким затвердив Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни [63]. До завдань Ради віднесено не лише розроблення власне плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, а й формування і напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, стратегічних ініціатив, відповідної нормативної бази. Національним інститутом стратегічних досліджень для експертного обговорення представлено Концепцію Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України, в якій наголошується, що «Здобувши Перемогу, країна постане перед безпрецедентним викликом: у максимально стислі терміни відновити можливості забезпечувати гідне якісне життя людей на основі ефективної реалізації національного людського, природно-ресурсного, економічного потенціалу» [36]. При реалізації Стратегії пріоритет має надаватися як найповнішому освоєнню українських ресурсів. За різними оцінками, ВВП України в 2022 році скоротиться на 35-50%, кожне друге підприємство може бути закрито [57]. Виходячи з цього зрозуміло, що в найближчі роки ми будемо дотаційною державою, де певний період часу, головним інвестором буде саме держава. І від того, які пріоритети поставить держава в стратегії післявоєнного відновлення економіки України, залежить, як довго ми будемо виходити з кризи.

Курортно-рекреаційна сфера пов’язана з діяльністю підприємств більше як 50 галузей (заклади охорони здоров’я, заклади проживання, харчування, торгівлі, побутових послуг, туристичні агентства, спортивні заклади, транспортні підприємства, фермерські господарства тощо), що сприяє підвищенню рівня зайнятості та створенню нових робочих місць за різними професіями. При цьому, за оцінками економістів [60], створення одного нового робочого місця найдорожче обходиться в промисловості, а найдешевше в сегменті послуг. В аспекті працевлаштування та забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, закцентуємо на особливості розвитку курортно - рекреаційної сфери в Центральній і Західній Україні - крім

підприємств курортно-рекреаційної сфери, пропозицію послуг харчування, проживання, організації дозвілля історично формували домогосподарства, що знаходяться на курортних територіях і основним видом економічної діяльності яких є курортний сервіс. Економічна діяльність домогосподарств, профільно зайнятих курортно-рекреаційним сервісом, має усі характерні риси, що притаманні підприємництву.

Інфраструктурним базисом розвитку курортно-рекреаційної сфери є санаторно-курортні та лікувально-оздоровчі (профілакторії, реабілітаційні центри, дитячі заклади оздоровлення тощо) заклади, що забезпечують надання громадянам послуг лікувального, профілактичного й реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів. Головна перевага - це інтегральна функція курорту - завдяки наявності на території природних лікувальних та рекреаційних ресурсів, санаторно-курортних закладів, є можливість надання різним контингентам хворих широкого спектру медичних послуг: лікування, реабілітація, оздоровлення, профілактика захворювань, а також сервісу рекреації та відпочинку.

Соціально-економічна доцільність використання ресурсного потенціалу курортно-рекреаційної сфери для післявоєнного відновлення економіки України за пріоритетом «відродження людського капіталу» обумовлюється наступним.

1. Природні лікувальні ресурси є важливою складовою курортно-рекреаційної сфери: з одного боку, вони визначають спеціалізацію санаторно-курортних і рекреаційних закладів та курортних територій, а з іншого - є необхідною умовою виробництва курортно-рекреаційних послуг через залучення до економічного кругообігу їх різних видів (мінеральних, у тому числі термальних вод, лікувальних грязей, бішофіту тощо). Станом на 01.01.2023 року до Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України внесено відомості про 491 мінеральну воду, 11 пелоїдів, 6 бішофітів і 2 глини, які отримали Медичний (бальнеологічний) висновок - документ, що засвідчує можливості використання даного природного лікувального ресурсу

в санаторно-курортній та позакурортній практиці з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. За даними геологічної розвідки та прогнозної оцінки, перспективними для використання в курортно-рекреаційній сфері є більше 1000 проявів природних мінеральних вод.

2. Водна безпека - є першочерговою для запобігання гуманітарним кризам. І це питання має щонайменше два важливих аспекти: забезпеченість водними ресурсами та безпечність для споживання доступної питної води. Україна належить до малозабезпечених країн за запасами доступних для використання водних ресурсів, але при цьому володіє значним запасом незадіяних підземних вод. Більшу частку прогнозних ресурсів підземних вод України становлять води з мінералізацією до 1,5 g/l, які є перспективними для використання й придатні для щоденного вживання та приготування їжі. Підземні мінеральні води є найбільш захищеним від забруднення джерелом питного водопостачання.

3. Розташування на території природних лікувальних ресурсів є основною підставою для визначення її статусу як курортної. Курортні та рекреаційні території складають 9,1 млн. га, а це близько 15% усієї території України. Станом на початок 2022 року, в Україні, де-юре 7 курортів державного значення: м. Хмільник (Вінницька обл.), м. Бердянськ (Запорізька обл.), м. Саки (АР Крим), м. Скадовськ (Херсонська обл.), м. Миргород (Полтавська обл.), м. Слов'янськ (Донецька обл.), Куяльницький лиман (Одеська обл.); 2 курорти місцевого значення - с. Солотвино (Закарпатська обл.) й м. Косів (Івано- Франківська обл.). 4 курорти місцевого значення пройшли процедуру оголошення, але не встигли отримати статус - м. Трускавець та м. Моршин (Львівська обл.), с. Сичавка (Одеська обл.) та с. Коблево (Миколаївська обл.). Проте, де-факто понад 50 природних територій України володіють не меншим лікувально-оздоровчим та рекреаційним потенціалом, за якими Постановою КМУ № 1576 від 28 грудня 1996 року у нормативному порядку був закріплений статус курортних з метою рентного регулювання використання природно- рекреаційного потенціалу курортних

територій. У зв'язку із втратою чинності у 2016 році Закону України «Про плату за землю», Постановою КМУ № 91 від 21 лютого 2017 року втратили чинність постанови, щодо визнання населених пунктів курортними.

4. Реабілітація в санаторно-курортних умовах є ефективним засобом відновлення громадського здоров'я. За офіційними даними Фонду соціального страхування України, у 2021 році показник ефективності реабілітації склав 81,8% у лікуванні складних патологій [64]. Зокрема, найвищий показник ефективності реабілітації спостерігається після оперативних втручань на органах травлення, сечостатевої системи, жіночих статевих органах тощо - повністю відновлено працездатність у 97,7% пацієнтів за цим профілем. Високий показних ефективності лікування на базі реабілітаційних відділень санаторно-курортних закладів у пацієнтів, які мали: ревматологічні захворювання, опіки, ортопедичні і травматологічні операції - 83,3%; після інфарктів міокарда, нестабільної стенокардії, операцій на серці, захворювань легень, операцій на легенях і цукрового діабету - 83,2%; після оперативних втручань на органах зору - 81,3%. Після інсультів і черепно-мозкових травм було повністю відновлено працездатність у 61,2% пацієнтів, які проходили реабілітацію. За даними Держстату України, станом на 2023 р. функціонувало 284 санаторії та пансіонати з лікуванням на 154,0 тис. ліжок, 55 санаторіїв-профілакторіїв на 10,0 тис. ліжок різної форми власності та відомчої підпорядкованості. Не зважаючи на те, що інфраструктура деяких санаторно-курортних закладів потребує сучасної модернізації, більшість санаторіїв мають реабілітаційні відділення й надають послуги з відновлювального лікування. За даними Фонду соціального страхування, 75 санаторно-курортних закладів надають послуги із реабілітаційного лікування за 7 програмами медичної реабілітації.

5. Цінні природні лікувальні ресурси, значний лікувально-оздоровчий, рекреаційний, інфраструктурний потенціал курортно-рекреаційної сфери України використовується в обсягах, значно менших від потенційних можливостей, що свідчить про перспективність їх подальшого освоєння та

використання. Об’єктивне зростання у післявоєнний час попиту на послуги реабілітації, відновлювального лікування та оздоровлення є передумовою для розвитку лікувально-оздоровчої інфраструктури на базі незадіяних курортних ресурсів - створення нових сучасних реабілітаційних центрів та оздоровчих комплексів, що сприятиме формуванню значної кількості нових робочих місць та відновленню здоров’я населення.

Реалізація державою можливостей щодо задіяння сукупності наявних курортно-рекреаційних ресурсів для післявоєнного відновлення країни стримується певними інституціональними обмеженнями, що потребують усунення в найкоротший термін через вирішення наступних проблемних питань.

1) Повноваження щодо здійснення державного нагляду, контролю і регулювання діяльності в курортно-рекреаційній сфері (надання послуг санаторно-курортного лікування, реабілітації, оздоровлення; раціональне використання природних лікувальних ресурсів; розбудова інфраструктури курортів тощо) розподілені між різними центральними органами виконавчої влади: Міністерство охорони здоров’я, Міністерство соціальної політики, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, Державне агентство розвитку туризму, Державна комісія України по запасах корисних копалин, Державна служба України з питань праці тощо. Міжвідомча неузгодженість та низький рівень координації діяльності між структурними підрозділами різних міністерств може створити значні проблеми у забезпеченні ефективності реалізації поставлених завдань, порушити технологічність процесу та створити зону конфлікту інтересів.

2) Організація ефективної системи медичної, психологічної та фізичної реабілітації тих, хто брав участь в бойових діях, і цивільних людей потребує об’єктивної інформації про кількість санаторно-курортних закладів, реабілітаційних центрів, їх матеріальне оснащення, програми реабілітації тощо. Відсутність єдиної інформаційної бази даних щодо потреб отримувачів та можливостей надавачів санаторно-курортних і реабілітаційних послуг,

неузгодженість питання фінансування реабілітаційної допомоги (різні фонди та відомства відповідають за фінансування реабілітаційних послуг різним верствам населення) призводить до розпорошеності бюджетних коштів та низької ефективності надання реабілітаційних послуг, насамперед, через відсутність розуміння попиту та пропозиції на цей вид медичної допомоги.

3) Курортно-рекреаційна сфера, завдяки економічній, виробничій, управлінській, технологічній взаємодії між суб'єктами підприємницької діяльності різних галузей економіки, є найперспективнішою для запровадження масових програм працевлаштування, створення нових робочих місць. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) на частку курортів і пов'язаних з ними галузей нині припадає 9,7% робочих місць світу. Розвиток інфраструктури курортів, модернізація санаторно-курортних закладів, розбудова нових сучасних реабілітаційних центрів забезпечить багатогранний вклад у відновлення людського капіталу: створення тисячі нових робочих місць за багатьма професіями - фінансові потоки заробітної плати; надання якісних медичних послуг - соціальні трансфери, здоров'я населення; занятість, доходи, інвестиції - підвищення добробуту населення. Але, відсутність державної програми кредитної підтримки та активізації приватних інвестицій в малі та середні підприємства значно стримує розвиток даного сектору економіки [103].

4) Правові, організаційні, економічні та соціальні засади створення та розвитку курортів в Україні визначаються Законом України «Про курорти» [69]. Він спрямований на забезпечення використання з метою лікування, реабілітації, профілактики захворювань і оздоровлення людей природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів та їх охорони. Статтями 16-19 Закону визначено порядок використання природних лікувальних ресурсів: виявлення та облік, надання у користування, плата за спеціальне використання, розробка родовищ. Законодавчо чітко врегульована плата за користування надрами на етапі техніко-технологічного освоєння, розробки і промислового видобування. Але, тільки за умов задіяння в економічний

кругообіг - санаторно-курортне лікування / реабілітація, фасування для позакурортного оздоровлення та профілактики - корисні копалини стають природними лікувальними ресурсами, тобто їх використання забезпечує виробництво благ для задоволення потреб людини, що обумовлює необхідність їх економічної оцінки. Стаття 24 Закону визначає необхідність економічної оцінки природних лікувальних ресурсів при обґрунтуванні проєктів розвитку курортів, відповідно до порядку, визначеного Постановою КМУ «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження спеціальних методик щодо економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки їх природних лікувальних ресурсів» [68]. Згідно з Постановою, економічна оцінка здійснюється відповідно до Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України і на підставі спеціальних методик, розробником яких, на замовлення центральних і місцевих органів влади або інших зацікавлених осіб, можуть бути науково-дослідні інститути економічного профілю та наукові установи курортології. Проте за 20 років від набуття чинності Постанови методики економічної оцінки природних лікувальних ресурсів так і не було розроблено. Для відновлення економіки країни це надзвичайно важливо - зароблені фінансові ресурси від використання природних лікувальних ресурсів не мають права бути безслідно втраченими, кошти необхідно вкладати у розвиток інфраструктури, створення нових робочих місць, програми розвитку курортів та територіальних громад, на території яких вони розташовані.

5) Існує проблема неповного відображення, дублювання, обмеженого доступу, а в окремих випадках і суперечливих підходів до оцінки природних лікувальних ресурсів, можливостей їх залучення до економічного кругообігу в курортно-рекреаційній сфері, що пов’язується із багаторівневою системою державних кадастрів, які недостатньо використовуються в практиці державного регулювання. Водночас моніторинг процесів, які пов’язані з формуванням і використанням природно-ресурсного потенціалу курортно-рекреаційної сфери, не вирізняється повнотою охоплення, відповідно й заходи

державного регулювання ґрунтуються на фрагментарних відомостях, вибіркових даних, інформаційних запитах, що не дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Реалізації Стратегічного плану дій з післявоєнного відновлення економіки України за пріоритетом «відродження людського капіталу» має передувати комплекс підготовчих заходів, направлених на створення інституціональних умов для забезпечення економічно-ефективного та раціонального використання внутрішніх резервів - ресурсного потенціалу курортно-рекреаційної сфери. Механізмами реалізації пріоритетного завдання - задоволення об'єктивного зростання у післявоєнний час попиту на послуги реабілітації, санаторно-курортного лікування та оздоровлення задля відновлення здоров'я населення - є наступна сукупність заходів з боку держави:

– створення єдиної інформаційної бази даних щодо потреб отримувачів та можливостей надавачів санаторно-курортних і реабілітаційних послуг, забезпечення доступу до неї для усіх зацікавлених сторін: інвентаризація санаторно-курортних і реабілітаційних закладів; визначення потреб населення у санаторно-курортних і реабілітаційних послугах (за контингентом та обсягом);

– оновлення стандартів санаторно-курортного лікування дорослих і дітей, розроблення стандартів реабілітації на санаторно-курортному етапі, розроблення методики відбору, сортування та направлення на реабілітацію різних контингентів хворих;

– забезпечення координації дій між санаторно-курортними та реабілітаційними закладами різної форми власності та відомчої підпорядкованості [76] .

Реалізація державою можливостей щодо задіяння сукупності наявних курортно-рекреаційних ресурсів для створення нових робочих місць, запуску програм масового працевлаштування потребує здійснення наступного комплексу інституціональних та економічних заходів:

– розвиток інфраструктури курортно-рекреаційної сфери: розроблення державної програми кредитної підтримки та активізації приватних інвестицій в малі та середні підприємства; державна підтримка проєктів, що створюють найбільшу кількість робочих місць; програми державного інвестування в розвиток лікувально-оздоровчої інфраструктури курортів; державна підтримка внутрішньо переміщених осіб за програмою забезпечення житлом і робочими місцями у форматі домогосподарств, зайнятих курортно-рекреаційним сервісом;

– виявлення та оцінка потенціалу незадіяних в економічному кругообігу курортно-рекреаційних ресурсів: створення реєстру перспективних для використання природних лікувальних і рекреаційних ресурсів; забезпечення публічного доступу до даних Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України; розроблення методики економічної оцінки природних лікувальних ресурсів та економічного обґрунтування проектів розвитку курортів;

– внесення змін до закону України «Про курорти» з метою врегулювання питань: повноважень ЦОВВ у сфері розвитку курортів; планування, забудови та іншого використання територій курортів; раціонального та економічно обґрунтованого використання природних лікувальних ресурсів; економічних преференцій розвитку курортів.

Реалізація комплексу заходів, направлених на створення інституціональних умов для забезпечення економічно-ефективного та раціонального використання сукупності наявних курортно-рекреаційних ресурсів, у найближчій перспективі забезпечить отримання економічних та соціальних ефектів: виконання державних гарантій у сфері реабілітації, лікування й оздоровлення громадян в курортних умовах у необхідному обсязі, асортименті та якості послуг; реалізація державних програм зі сприяння продуктивній зайнятості населення, запобігання масового безробіття, створення додаткових гарантій щодо працевлаштування громадян, які потребують соціального захисту; капіталізація природних лікувальних і рекреаційних ресурсів

сприятиме доступу України до структурних фондів Європейського Союзу, що буде суттєвою підтримкою для післявоєнного відновлення економіки країни [3].

Культурно-історичні туристські ресурси: об'єкти антропогенного характеру, які є матеріальним втіленням історичних і культурних (в широкому сенсі цього поняття) процесів, що проходили на певній території, які мають привабливі характеристики для їх використання при формуванні туристичного продукту. Культурно-історичні ресурси охоплюють все соціокультурне середовище місцевості: історичні події, архітектуру, традиції, звичаї, особливості господарського життя і ін. Виділяють наступні види культурно-історичних ресурсів:

Пам'ятки архітектури (архітектурні та містобудівні комплекси, а також окремі об'єкти). Їх використання в туризмі різноманітне: деякі з них унікальні, інші, навпаки, типові пам'ятники для даної епохи або регіону. Важливо використання в туризмі не тільки зовнішнього вигляду споруд, а й їх інтер'єру. Істотним чинником, що підвищує значення пам'ятників архітектури, є розташування в них музеїв, виставкових залів, інших установ сфери культури і сервісу.

Пам'ятки історії (місця, пов'язані з життям і діяльністю відомих особистостей, важливими подіями історії). Бажано, щоб вони були відзначені меморіальними (або хоча б інформаційними) знаками, які доводять туристам, що саме тут відбулась відповідна подія, а також пояснюють важливість його для регіону, країни, світу.

Археологічні комплекси, пам'ятки, об'єкти - залишки стародавніх поселень, поховань, укріплень, виробництв, каналів, доріг, а також кам'яні статуї, наскельні зображення і окремі ділянки культурного шару стародавніх населених пунктів [47].

В Україні понад 140 тис. пам'яток перебуває на державному обліку з них 9952 внесено до Державного реєстру нерухомих пам’яток України. Центральна частина Львова (наприкінці 1998 р. Львів увійшов до списку

найцінніших в історико-культурному відношенні міст світу), Київ із спорудами доби Київської Русі, місто Жовква (Львівська область), Кам'янець-Подільський, який за кількістю пам'яток архітектури займає третє місце після Львова і Києва. Визначні пам'ятки архітектури знаходяться у Чернігові, Луцьку, Ужгороді, Білгород-Дністровському, Хусті та багатьох інших містах України. Високу історичну пізнавальну цінність мають руїни Херсонеса і Пантікапея в Криму, Ольвії в Миколаївській області [15].

Чимало в Україні монастирських комплексів, які є центрами паломництва, палацо-паркових ансамблів та інших пам'яток історії та культури, які не віднесені до туристичних ресурсів, або мало використовуються з метою активізації і опинилися поза межами активного туристичного процесу в Україні.

Пам'ятки історії та культури можуть бути предметом вивчення багатьма науковими дисциплінами. У більшості випадків під ними розуміють окремі споруди, предмети, пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, витвори матеріальної і духовної культури, які мають історичну, наукову, художню або якусь іншу культурну цінність. На наш погляд, історико-культурні пам'ятки, що входять і можуть увійти до складу туристичних ресурсів, необхідно розглядати не просто як окремі об'єкти з певною історичною або культурною цінністю, а як поєднання відповідних видів, що мають високу атрактивність, можуть відігравати важливу роль у формуванні світогляду народу і в сукупності формувати історико-культурний туристичний потенціал поселення, місцевості, регіону. Пам'ятки історії та культури в Україні розміщені дуже нерівномірно.

Рейтинг історико-культурного туристичного потенціалу регіону України наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Рейтинг історико-культурного туристичного потенціалу регіону України за 2023 рік

Область	Кількість об'єктів ЮНЕСКО	Загальна кількість історико-культурних об'єктів, що перебувають на державному обліку	Рейтинг
Вінницька	-	4329	16
Волинська	-	1529	25
Дніпропетровська	-	11708	1
Донецька	-	2192	23
Житомирська	-	6948	8
Закарпатська	1	1568	24
Запорізька	-	8906	4
Івано- Франківська	-	3944	18
Київська	2	6190	9
Кіровоградська	-	5021	13
Луганська	-	6152	10
Львівська	1	8479	7
Миколаївська	-	5877	11
Одеська	1	4449	15
Полтавська	-	4694	14
Рівненська	-	2365	22
Сумська	-	2592	20
Тернопільська	-	4172	17
Харківська	-	9474	2
Херсонська	-	5759	12
Хмельницька	1	2896	19
Черкаська	-	9103	3
Чернівецька	1	2371	21
Чернігівська	-	8897	5
АР Крим	1	8697	6

*Джерело: систематизовано автором на основі [17].

Отже, проаналізувавши дані з Міністерства культури Україні «загальний потенціал нерухомої культурної спадщини України», було сформовано рейтинг регіонів та поділено їх на 3 групи. Області з високим культурно-історичним потенціалом: Дніпропетровська (1), Харківська (2), Черкаська (3), Запорізька (4), Чернігівська (5), АР Крим (6), Львівська (7), Житомирська (8), Київська (9). Області з середнім потенціалом: Луганська (10), Миколаївська (11), Херсонська (12), Кіровоградська (13), Полтавська (14), Одеська (15), Вінницька (16), Тернопільська (17). Області з низьким потенціалом: Івано-

Франківська (18), Хмельницька (19), Сумська (20), Чернівецька (21), Рівненська (22), Донецька (23), Закарпатська (24), Волинська (25).

Музейно-виставкові установи також слід віднести до безпосередніх туристських ресурсів, враховуючи, що вони включені практично у всі туристичні програми екскурсійно-пізнавального характеру і часто самі є об'єктами, що мають широку популярність і формують інтерес туриста до певної території. Хоча при цьому, безумовно, музейно-виставкові установи є і важливими елементами туристської інфраструктури, що організують обслуговування туристів в місцях їх перебування [72].

Етнографічні ресурси - елементи побуту, дозвілля, господарської діяльності, а також артефакти культурного середовища (народні промисли, діалектні особливості, пісенна культура і т. д.), які мають певні територіальні відмінні риси, яка представляє інтерес для туристів.

За даними на кінець 2023 р. в Україні на державному обліку перебувало 130 тис об’єктів нерухомої культурної спадщини [29].

Офіційний сайт мін культури До Списку історичних населених місць України внесено 401 населений пункт. Крім того, в Україні є 1 399 історичних міст і селищ, понад 8 тис. сіл з цінною культурною спадщиною. Загалом фонд історичних будівель і споруд у цих населених пунктах перевищує 70 тис. об’єктів. [38].

Давній Галич, Києво-Печерська Лавра, могила Т.Г. Шевченка, Софіївський собор у Києві, Херсонес, Хортиця та ще 47 об'єктів є державними заповідниками. В Україні існує 550 музеїв, у яких зберігається понад 9,9 млн. експонатів [72].

Проте через російське вторгнення в Україні пошкоджено або зруйновано понад 380 пам'яток культури та 30 музеїв. 7 травня 2022 року російські окупанти обстріляли музей Григорія Сковороди на Харківщині. 35-річний чоловік, який спостерігав за музеєм, отримав поранення. 10 червня 2022 року російські окупанти знищили Льодовий палац у Сєвєродонецьку. Наприкінці травня війська росії захопили міський краєзнавчий музей Мелітополя, де

зберігалося скіфське золото IV століття до нашої ери.

До туристичних ресурсів належить також такий вид як гомогенні це місця пов’язані з перебуванням або діяльність на Україні видатних людей-іноземців.

В Україні є місця пов’язані з діяльність - Оноре де Бальзака, Армана Еммануеля дю Плессі Рішельє, Фрідріха Ліста, Адама Міцкевича, Ярослава Гашека та ін. Також в цю групу ресурсів включають місця поховань та військові меморіали, наприклад: поховання шведів після битви під. за розрахунками О.О. Бейдика, виявлено понад 500 об'єктів такого роду. Найбільше їх налічують у західних та Одеській областях.

Отже, Україна має різноманітні туристичні ресурси, які в основному зосереджені на півдні та заході країни, проте в силу обставин, що склались на разі туристичний потенціал, в основному, задіяний у відносно безпечних західних областях.

2.2.Оцінка інфраструктурного забезпечення внутрішнього туризму

Із 24 лютого 2022 року триває російська збройна агресія в Україні, наслідками якої є не лише великі людські втрати, але й значні збитки інфраструктури та секторів економіки, зокрема туризму. Замість розвитку внутрішнього туризму спостерігалась багатомільйонна міграція населення всередині держави, а масовий виїзд громадян України за кордон не пов'язаний із туристичною метою. Водночас поступове звільнення українських територій від російських військ дає надію на повернення до мирного життя в осяжному майбутньому. Війна спустошила сферу туризму, порушила фінансові, енергетичні та продовольчі ринки, спричинила шалену інфляцію по всьому світу. Туризм у центральній, східній та південній Україні повністю припинився. З огляду на такі тенденції питання відновлення туризму, зокрема у повоєнний період, є особливо актуальним в умовах сьогодення.

Україна, яка має великий потенціал у сфері туризму, напрямок розвитку

туризму має бути одним із пріоритетних з метою забезпечення збалансованого розвитку територій в гармонії з природою та охороною природних ресурсів. Реалізація цієї мети сприятиме: зростанню кількості туристів, які подорожуватимуть Україною, особливо іноземних; підвищенню рівня ВВП, особливо частки індустрії туризму в структурі ВВП; зростанню обсягу наданих туристичних послуг та створенню нових робочих місць в туризмі і суміжних галузях; розвитку туристичної інфраструктури та створенню сприятливих умов для подальшого розвитку інфраструктури для залучення туристів; збільшенню надходжень до всіх рівнів бюджету за рахунок здійснення туристичної діяльності; підвищенню ефективності управління туризмом в регіоні; залученню інновацій у туризм та створенню умов для розвитку ділового туризму; підвищенню обізнаності потенційних туристів про туристичні привабливості регіонів та України в цілому і покращенню іміджу України у світі; створенню умов для надання туристичних послуг особам з інвалідністю, зокрема особам з вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату та іншими порушеннями мобільності.

Нині сфера туризму визначається наступними особливостями, що безпосередньо стосуються туристичної інфраструктури [37]: менеджмент туристичного бізнесу більш зосереджений на волонтерстві та перетворенні туристичних хабів на гуманітарні чи волонтерські штаби; на туристичному маршруті повинні бути передбачені бомбосховища чи інші захисні споруди;

повинні бути мінімізовані маршрути довкола важливих державних і військових об'єктів, які можуть стати мішенями ракетно-бомбових ударів російського агресора; пляжні та пішохідні тури неможливі через триваючі військові дії й наявність мінних полів, розмінування яких, за прогнозами, триватиме кілька років після закінчення війни.

Наразі важко оцінити усю шкоду завдану туристичній інфраструктурі, оскільки частина територій знаходиться під окупацією або ж тривають розмінування. Проте центральні області України найбільше відчувають перебої у роботі інфраструктури, що проявляється у регулярних відключеннях

електропостачання у зв'язку із пошкодженням електростанцій внаслідок ракетних ударів.

Станом на 5 вересня 2023 року загальна сума прямих збитків інфраструктури сягає $114,5 млрд. У порівнянні з останніми обрахунками, збитки, завдані через руйнування та пошкодження цивільної та військової інфраструктури, зросли на $1 млрд. дол. США., за даними Київської школи економіки.

З огляду на ситуацію в Україні, однією з головних умов для подорожей є адаптація інфраструктури до безпечного відпочинку туристів. Згідно із Законом України «Про туризм» із метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані здійснювати:

– підготовку безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем;

– навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж із надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів;

– контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів;

– надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих;

– розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів з автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму.

Основою подорожі є безпека туриста, що особливо гостро відчувається в умовах війни. Більшість готелів в Україні не мають навіть найпростіших укриттів, не те й що повноцінних бомбосховищ. Що зумовило в Україні розвиток глемпінгу, хоча й інфраструктура поблизу великих готелів значно

краща, проте безпека є пріоритетнішим показником, а ніж наявність розвиненої інфраструктури. Оскільки глемпи та еко-будиночки розташовані подалі від критичної інфраструктури та не мають великого скупчення людей. Проте більшість готелів надалі функціонують та намагаються адаптуватись до реалій сьогодення. Адаптовують приміщення під найпростіші укриття, зводять тимчасові укриття, розробляють план евакуації та протоколи безпеки в умовах воєнного стану, текст протоколу безпеки 5-ти зіркового готелю подано у додатку А.

В таких умовах внутрішній туризм має особливості, пов’язані з дозволами та обмеженнями, які діють під час війни у відносно безпечних західних та центральних регіонах країни. Їх повинні враховувати не тільки туристи, а й туристичні компанії.

Формування маршрутів з урахуванням розташування бомбосховищ. Туроператори та екскурсоводи, які складають екскурсійні маршрути, повинні враховувати, що в разі повітряної небезпеки туристам мають бути доступні бомбосховища.

Планування туристичних мандрівок відповідно до дії комендантської години. З метою підтримання правопорядку в умовах воєнного стану у всіх областях України встановлена комендантська година. Як правило, вона діє з 23.00 до 04:00. Саме тому планування відпусток чи відвідин тих чи інших локацій має відбуватися з урахуванням цієї вимоги. Дотримання заборон, до яких відносяться прогулянки та екскурсії біля об’єктів критичної чи військової інфраструктури, проведення масових заходів, відвідування лісів, водойм та гірських маршрутів в різних регіонах України, відпочинок у прифронтових зонах та подорожі по територіях, які знаходяться чи були в окупації [4].

Варто зазначити, що кожна область має свої особливості відпочинку та туристичної діяльності на її території. Здебільшого вони пов’язані з певними обмеженнями, які діють в тих чи інших регіонах та розташуванням об’єктів критичної інфраструктури.

Щоб скласти загальне розуміння щодо розвитку інфраструктури

внутрішнього туризму потрібно ознайомитись із статистикою довоєнного періоду, статистику для ознайомлення взято за період 2021 року (табл 2.2). Один з важливих показників для визначення стану розвитку туризму в регіонах України- це кількість суб'єктів туристичної діяльності. За допомогою цього показника можна визначити насиченість кожного регіону діючими туроператорами, турагентами тощо.

Таблиця 2.2

Кількість суб'єктів туристичної діяльності за регіонами 2021 рік

Регіон	Усього	Екскурсійна	Туроператори	Турагенти
Вінницька	89	2	6	81
Волинська	96	7	4	85
Дніпропетровська	429	-	15	414
Донецька	96	2	3	91
Житомирська	68	2	3	63
Закарпатська	87	3	12	72
Запорізька	153	7	3	143
Івано-Франківська	124	7	8	109
Київська	231	8	6	217
Кіровоградська	72	4	-	68
Луганська	46	2	-	44
Львівська	372	61	13	298
Миколаївська	150	-	-	150
Одеська	292	31	13	248
Полтавська	150	-	-	150
Рівненська	116	9	3	104
Сумська	106	2	3	101
Тернопільська	94	9	7	78
Харківська	261	8	8	245
Херсонська	82	9	2	71
Хмельницька	88	10	2	76
Черкаська	112	2	7	103
Чернівецька	79	2	7	70
Чернігівська	58	1	1	56
АР Крим	-	-	-	-

*Джерело: систематизовано автором на основі [29].

З даних таблиці 2.2 можна зробити висновок, що найбільша кількість суб'єктів туристичної діяльності функціонує у Львівській, Одеській та Київській областях. Найменша кількість у Луганській, Чернігівській та Житомирській областях. Дані за АР Крим - відсутні.

Наступний, не менш важливий показник «розподіл підприємств тимчасового розміщення та харчування по регіонах». Які області в Україні більш насичені закладами розміщення та харчування має велике значення для розвитку туризму в них. Для кожного туриста основними потребами залишається безпечне та комфортне житло та можливість якісного харчування.

Для зручності аналізу Україну можна умовно поділити на 5 регіонів: Центральний, Північний, Західний, Південний та Східний (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Розподіл областей України за регіонами

Центральний	Північний	Західний	Південний	Східний
Вінницька	Житомирська	Волинська	Запорізька	Харківська
Дніпропетровська	Київська	Закарпатська	Миколаївська	Донецька
Кіровоградська	м. Київ	Івано-Франківська	Одеська	Луганська
Полтавська	Сумська	Львівська	Херсонська	
Хмельницька	Чернігівська	Рівненська		
Черкаська		Тернопільська		
		Чернівецька		

Станом на 2023 рік насиченість регіонів закладами розміщення та харчування представлена на рисунку 2.2.

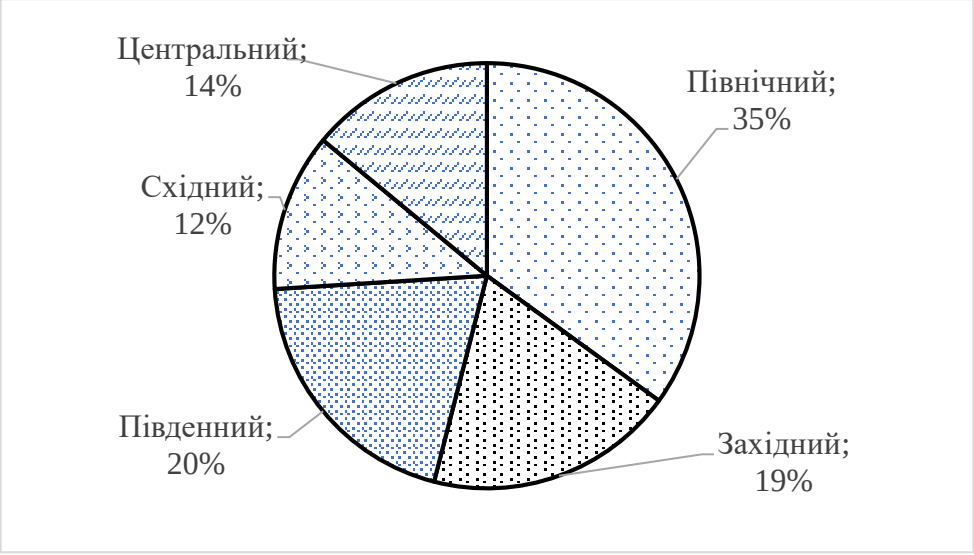

Рис. 2.2. Розподіл підприємств тимчасового розміщення і харчування по регіонах України у 2023 р.

Отже, найбільш насичений закладами розміщення та харчування-це Північний регіон, де Київська область має аж 87% від загальної кількості.
Далі важливо розуміти, які області приваблюють та користуються популярністю серед іноземних та українських туристів. Для цього розглянемо та проаналізуємо туристичний потік у 2021 році (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4

Розподіл іноземних та внутрішніх туристів за регіонами у 2021 році [42]

Область	Кількість іноземних туристів	Кількість внутрішніх туристів	Всього в'їхало у область
Вінницька	-	14837	14837
Волинська	474	1095	1569
Дніпропетровська	-	9949	9949
Донецька	8	5733	5741
Житомирська	-	858	858
Закарпатська	114	5448	5562
Запорізька	182	8438	8620
Івано-Франківська	2293	35316	37609
Київська	73954	253099	327053
Кіровоградська	-	344	334
Луганська	-	16	16
Львівська	5435	64492	69927
Миколаївська	-	796	796
Одеська	821	19827	20648
Полтавська	-	328	328
Рівненська	-	2100	2100
Сумська	-	5370	5370
Тернопільська	-	3404	3404
Харківська	223	8424	8647
Херсонська	-	2164	2164
Хмельницька	-	3385	3385
Черкаська	20	2658	2678
Чернівецька	179	1261	1440
Чернігівська	-	313	313
АР Крим	-	-	-

*Джерело: систематизовано автором на основі [42].

Проаналізувавши туристичний потік іноземних та внутрішніх туристів за 2021 рік, можна констатувати факт, що найпопулярніші області серед

туристів це Київська (327053 чол.), Львівська (69927 чол.) та Одеська (20648 чол.). Області з найменшим потоком туристів - Полтавська (328 чол.), Чернігівська (313 чол.) та Луганська (16 чол.), дана ситуація була у довоєнний період.

Дорожня карта Стратегії розвитку туризму та курортів за напрямом «Розвиток туристичної інфраструктури» передбачає забезпечення комплексного розвитку територій, зокрема створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури шляхом:

– проведення моніторингу інвестиційних пропозицій щодо розбудови туристичної інфраструктури у регіонах;

– підготовка каталогу інвестиційних проектів у сфері туризму та курортів для представлення потенційним вітчизняним та іноземним інвесторам;

– участь інвестиційних проектів у сфері туризму та курортів у міжнародних ярмарках інвестиційних проектів;

– визначення можливостей і потреби у формуванні туристичних та туристично-інформаційних центрів;

– забезпечення доступності об’єктів туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

– забезпечення збалансованого використання природних лікувальних та рекреаційних ресурсів, збереження здатності природних комплексів до самовідтворення шляхом:

– регулювання інтенсивності туристичних потоків (антропогенних навантажень);

– створення Державного кадастру природних курортних територій та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів;

– збору інформації та проведення аналізу стану використання природних туристичних і курортних ресурсів, удосконалення системи показників розрахунку обсягів туристичної та курортної діяльності;

– проведення державного моніторингу екологічного стану навколишнього

природного середовища та природних лікувальних і рекреаційних ресурсів, фізичних факторів на курортах, туристичних територіях, у місцях відпочинку населення;

– сприяння встановленню стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами шляхом впровадження проектного підходу до створення комплексного туристичного продукту [86].

Вищезгадана дорожня карта має бути реалізована у період до 2026 року, проте через війну Державне агентство розвитку туризму працює над новою стратегією відновлення та модернізації туристичної інфраструктури та адаптації її щодо сучасних реалій країни.

Транспортна інфраструктура - ключова умова для здійснення подорожі внутрішніми туристами, чи не найпершою прийняла на себе удар повномасштабної війни, і досі ворог не зупиняє свої атаки на неї. Окрім фізичних пошкоджень, сектор зазнає менш видимих, але не менш болісних втрат, фінансово-економічних.

Внаслідок російської агресії було пошкоджено близько 33% інфраструктури по всій країні: 305 мостів, 19 аеропортів, 110 залізничних станцій та 24 тис. км доріг. За попередніми оцінками, загальний обсяг втрат інфраструктури в Україні склав $35,3 млрд. дол. США., і ця цифра збільшується щодня.

У перші тижні війни російські війська здійснювали масовані обстріли авіаційної інфраструктури. Всього з 35 аеродромів було пошкоджено 19, зокрема 12 цивільних і 7 аеродромів подвійного призначення.

Згодом, цілями активних атак стали об’єкти залізничної інфраструктури, зокрема електричні підстанції. В цілому за період повномасштабної агресії рф було пошкоджено або втрачено контроль над 6 тис. км колій залізниці. За даними Мінінфраструктури, попередній огляд стану доріг у деокупованих регіонах показує, що в середньому постраждали приблизно 10% доріг від їх загальної кількості в областях, де відбувались бойові дії. За оцінками минулого року, наданими Укравтодором, реконструкція зруйнованих доріг в середньому

може обійтися в 29 млн. грн. за 1 км дороги, або близько $26,6 млрд. дол. США. загалом. Якщо врахувати відновлення мостів, то це ще $1,9 млрд.[55].

Вищезгадані умови, що склались накладають значний відбиток на внутрішній туризм. Оскільки більшість внутрішніх туристів подорожують переважно автомобільним та залізничним транспортом, що ж стосується західних регіонів, то ситуація із транспортною інфраструктурою дещо краща, протилежна ситуація у східних та південних регіонах.

Під час війни доволі складно здійснити чітку оцінку інфраструктури та робити довготривалі прогнози - багато факторів залишаються невідомими. З одного боку, сильні руйнування інфраструктури, житлового фонду, підприємств, що впливає на рівень життя громадян. З іншого - медійна зацікавленість в Україні, яка може бути конвертована в туристичний бренд після війни як для внутрішніх подорожей, так і для в'їзного туризму.

2.3. Сучасні тенденції та напрямки розвитку внутрішнього туризму в умовах воєнного стану

Сьогодні достатньо важко спрогнозувати подальший розвиток туристичної галузі в Україні з наступних причин: невідомо, коли завершаться воєнні дії на території України та не відомо, як швидко відбудується та відновляться зруйнована інфраструктура в країні, що залежить у свою чергу від наявності фінансування на відновлення на відбудову зруйнованого. Не слід забувати, що туристичний потік в Україну можливий лише за повної безпеки в середині країни та визнання такої безпеки на міжнародному рівні. Проте серед іншого можна говорити про те, що у післявоєнний період Україна має надалі розвивати ті головні дестинацій, які були популярними до початку воєнної агресії та покращувати свої проблемні аспекти.

Україна розташована в Східній Європі, а отже має територіально безліч конкурентів: Іспанія, Франція, Німеччина, що зменшують туристичний потік як зовнішній, так і внутрішній. Проте Україна стала відома на увесь світ через

свій героїчний спротив російській агресії, що певним чином формує її імідж, а отже потенційно буде приваблива для туристів [93].

Та у свою чергу відбудеться перебудова комплексного портрету внутрішнього туриста. У 2021 році за даними Державного агентства розвитку туризму комплексний портрет внутрішнього туриста мав свої особливості, які подані у дод. В. Близько 38% українців подорожували Україною у 2021 році, середні витрати за подорож становлять 6 тис. грн. Про це свідчать дані опитування Державного агентства розвитку туризму України.

За результатами опитувань внутрішніх та виїзних туристів - 68% метою подорожі назвали відпустку, відпочинок та дозвілля. Серед видів туризму внутрішні мандрівники віддавали перевагу таким: 48% - пляжний туризм; 36% - екскурсійний туризм; 17% - гірськолижні курорти; 14% - лікувально-оздоровчий туризм.

Згідно з аналітичними звітами компанії Google, в 2021 році переважна більшість пошукових запитів від українських користувачів була присвячена Бакоті. Були названі популярні ресурси, з яких українці отримують інформацію про подорожі: 50% - соціальні мережі; 40% - поради друзів, родичів, колег; 33% - в мережі інтернет; 21% - YouTube.

Соціальні мережі, з яких внутрішні туристи отримують інформацію про туристичні об’єкти: Facebook - 69%, Instagram - 59%, Viber - 18%, Telegram - 16%, TikTok - 12%, Twitter - 4%. Варто зазначити, що 83% туристів планують подорожі самостійно, використовуючи поради близьких - 31%, YouTube - 23%, соцмережі та пошукові системи - по 22%, навігатори та карти - 19%, ресурс booking.com - 16%. Найпопулярнішим тревел блогами серед внутрішніх туристів станом на 2021 рік були Антон Птушкін, Дмитро Комаров та Орел і Решка.

Які транспорта обирають українські мандрівники: легковий автомобіль - 57%; автобус - 26%; поїзд - 25%.

Серед місць розміщення найпопулярнішими у 2021 році стали орендовані апартаменти - 26% та готелі - 25%. Готелям, яким надавали

перевагу мандрівники: 7% - бюджетні готелі; 7% - чотири зірки; 7% - три зірки; 3% - п’ять зірок; 1% - дво- та однозіркові готелі.

Кардинальних змін зазнає комплексний портрет внутрішнього туриста у порівнянні із 2021 роком. Це зумовлено насамперед акваторіями морів, які є замінованими та їх розмінування потребуватиме часу, тому відродження внутрішнього пляжного виду туризм буде відтерміновано до повної безпеки узбереж, що змістить даний вид туризму із перших сходинок рейтингу як найбільш улюбленого виду туризму серед внутрішніх мандрівників. Відповідно зміниться структура пріоритетних видів відпочинку, з’являться нові види туризму, продиктовані сучасними реаліями та потребами споживачів.

Основна увага внутрішніх туристів у післявоєнний період буде спрямована на рекреаційний, санаторно-курортний, медичний, психологічний, етнографічний, «пам’ятний», темний та мілітарний туризм. Географія розвитку внутрішнього туризму, на початкових етапах післявоєнного відновлення, в основному буде зосереджена на теренах західної України як найменш зруйнованої території [27].

Медичний та рекреаційні види туризму в Україні виходять на якісно новий рівень, що зумовлено обміном досвіду українських медиків та реабілітологів із іноземними медичними фахівцями, що розгорнули шпиталі та надали власні реабілітаційні та рекреаційні програми для дітей та військових.

Психологічний туризм стане ефективною допомогою як для військових так і для сімей, що бачили жахи війни. Проведення психологічних туристичних подорожей, які поєднують комфортний відпочинок, захоплюючий туризм, найрізноманітніші і дієві методи навчання («опен-еір» формати терапії - у повному контакті людини з природою і культурою (подорожі по «місцях сили» і в центри духовних традицій). Прикладами специфічних психологічних напрямів, що активно використовуються в туризмі, є ландшафтна терапія, фототерапія, евдемотерапія (терапія щастям),

анімалотерапія. Локаціями для даного виду туризму можуть бути найрізноманітнішими: наскельна фортеця Тустань, гора Тотоха в селі Медвин Київської області, село Буша Вінницької області, Лиса гора неподалік Ржищева Київської області, гора Богит у заповіднику «Медобори» Тернопільської області, буддистський храм «Білий Лотос» у Черкасах [32].

Опираючись на досвід Боснії та Герцеговини і Хорватії, слід звернути увагу на створення меморіалів пам'яті, віртуальних музеїв, площадок відображення бойових дій із воєнними трофеями, місць рефлексії та законсервованих будівель, в яких точились важкі бої - стануть основою для етнографічного, темного та мілітарі туризму в Україні. Створення туристичних локацій пам'яті, у населених пунктах Бородянка, Гостомель, Буча, Чорнобаївка, Ізюм, Херсон, Лиман, Маріуполь, розпочнуть новий етап у розвитку внутрішнього туризму [71].

Одним із позитивних факторів внутрішнього туризму є розвиток глемпінгу, зведення A-frame та модульних будинків, що зараз активно спостерігається на території України, оскільки дані конструкції є значно дешевшими, ніж зведення традиційних споруд, їх можна розмістити у будь-якому місці, вони є надзвичайно мобільними та потребують лише пару тижнів для їх встановлення. Також важливим аспектом є відсутність великого скупчення людей та розташування подалі від об'єктів критичної інфраструктури.

Для визначення потенційних шляхів підвищення конкурентних переваг України на ринку туристичних послуг в післявоєнний період доцільно опиратись на дані Індексу конкурентоспроможності сфери подорожей та туризму у 2023 році, а саме на ті показники, що мали найвищі бали (рис. 2.3.2).

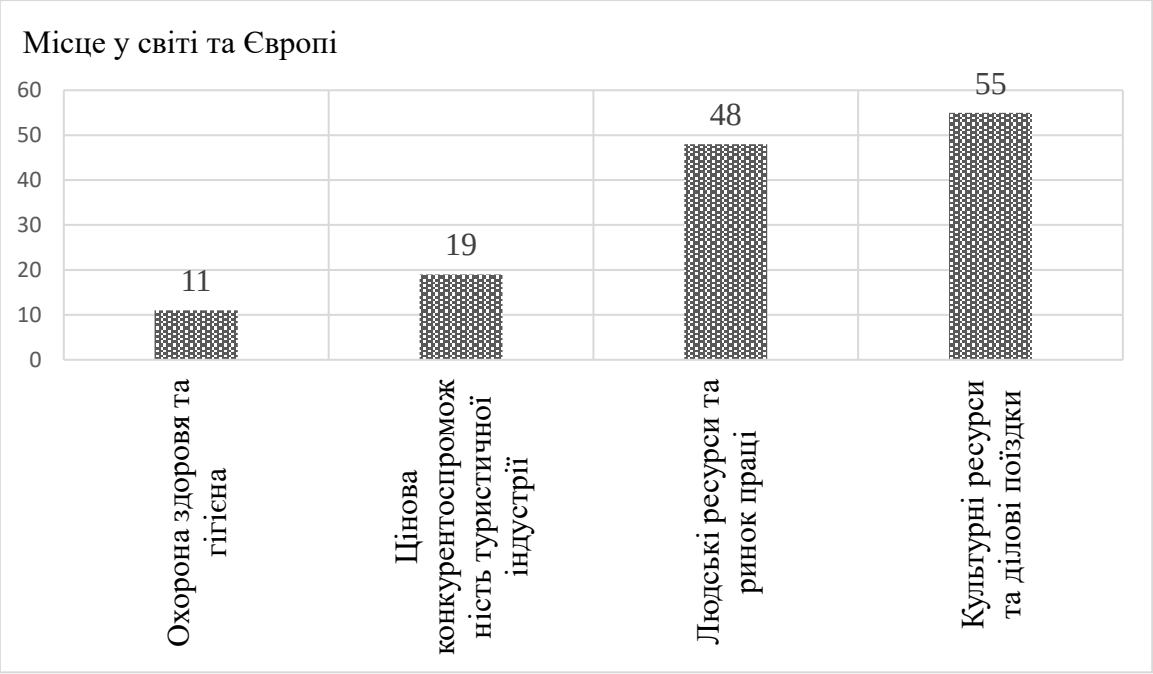

Рис. 2.3. Конкурентні переваги України за індексом TTCI України [91]

Таким чином, існуючими конкурентними перевагами України, які можуть привернути увагу іноземних та внутрішніх туристів, за оцінкою Всесвітньої туристичної організації, є цінова конкурентоспроможність туристичної індустрії, наявність культурних пам'яток та привабливих місць для туристів. Серед типових прикладів є: «Площа Ринок» у м. Львові, мукачівський замок «Паланок», «Тунель Кохання», озеро «Синевир», Луцький замок, Білгород- Дністровська фортеця, Шацькі озера, фортеця Тустань, скелі Довбуша, «Кам'яна могила», заповідник «Асканія Нова», «Антонієві печери» та стародавній Чернігів та інші. Іноземних та внутрішніх туристів також може зацікавити відновлені та реставровані культурні об'єкти різних міст України, які найбільшим чином були пошкоджені російськими окупантами, зокрема Драматичний театр в м. Маріуполь, Центральна площа Свободи і корпус ХНУ ім. В. Каразіна в м. Харків, безліч пам'яток культури на Чернігівщині та Сумщині тощо. Також увагу туристів може привернути розбита воєнна техніка російської армії, яку розмістили у вигляді експонатів на вулицях у Печерському районі м. Києва і яка була звезена з «гарячих точок» різних областей України, у тому числі з міст Вижгород, Буча, Ірпінь, Г остомель та ін

[84].

Також слід зазначити, що для різних видів туризму необхідно формувати різний набір конкурентних переваг, як це показано в табл.2.3.1.

У таблиці подано види туризму, які набули розвитку у довоєнний період, так і нові напрямки, які будуть популярними у післявоєнний період.

Таблиця 2.5

Набір конкурентних переваг для формування конкурентоспроможності різних видів туризму в Україні у післявоєнний період

Вид туризму	Конкурентні переваги				
	Логістичне сполучення	Природно- кліматичні ресурси	Культурно-історичні локації	Водні ресурси	Лікувально-оздоровчі ресурси
Розважальний	+	-	+	-	-
Освітній	+	-	-	-	-
Пізнавальний	+	-	+	-	-
Спортивний	+	+	-	-	-
Лікувально-оздоровчий	+	+	-	-	+
Екотуризм	-	+	-	+	+
Психологічний	-	+	+	+	+
Мілітарі	+	-	+	-	-

Джерело:розроблено автором

Очевидно, що Україна перебуває в розпалі конфлікту, який завдає великої шкоди людям та інфраструктурі країни, але після його завершення багато мандрівників-любителів будуть зацікавлені здійснити подорожі Україною. Вони зроблять це з кількох причин, зокрема, щоб допомогти та побачити на власні очі, що сталося.

Також зафіксовано зростання попиту на додаткові сервісні послуги у місцях концентрації внутрішньо переміщених осіб. Країна почала жити в нових реаліях, з якими раніше не зустрічалася. Міжнародний досвід засвідчує про подібні «воєнні сценарії», за якими не лише «виживала» сфера туризму, а й накопичувала власні історії розвитку туризму в умовах війни та повоєнного періоду. Наразі складно прогнозувати перебіг військових дій, спричинених повномасштабним вторгненням російської федерації до України, тому варто

розглянути окремі приклади, які можуть бути корисними для країни.

По-перше, досвід Ізраїлю - країни, яка існує в умовах постійного загострення збройних конфліктів. Разом з тим, органам влади цієї держави вдалося виробити не тільки ефективну державну політику, а й адаптувати різні суспільні сфери, зокрема, й туристичну, до таких обставин. До початку пандемії COVID-19 туризм в державі Ізраїль складав 6,2% надходжень до скарбниці через розвиток таких популярних видів туризму: паломництво, медичний, культурний [96].

В умовах так званого «холодного перемир'я» розвивається туризм на території Федерації Боснії та Герцеговини. Особливий туристичний інтерес привертають міста Сараєво і Мостар, що перетворилися на центр «темного» туризму, з огляду на те, що зберегли унікальну культурну спадщину, яка зазнала руйнувань під час військових дій. Серед відвідувачів не лише туристи, які цілеспрямовано приїздять до федерації, а й ті, хто відвідує сусідні держави. Підсумовуючи, зазначимо, попри те, що сфера туризму дуже гостро і болісно реагує на суспільні виклики, спричинені збройними військовими конфліктами, разом з тим, такий стан справ, формує передумови і створює можливості для туризму [53], що здатен актуалізуватися в нових реаліях.

Емоції та враження стають для людини важливішими за будь-які матеріальні блага: «В умовах сучасних змін в економіці, економічних пропозиціях, переходу від виробництва товарів й послуг до вражень та емоцій, які вони надають покупцям, ми переходимо до нової економіки - економіки вражень. Стандартні відносини між підприємством та споживачем перетворюються на формат, де підприємство стає «режисером вражень», а споживачі - «глядачами» або «гостями» [61]. Цей елемент економіки є досить новим та розглядає враження як малодосліджений елемент економічної пропозиції. У своїй книзі «The Experience Economy» Д. Пайн та Д. Глімор зазначають: «Досвід та емоції, які ми отримуємо, прямо впливають на те, ким ми є та ким ми будемо, а пошук захоплюючих способів вчитися та рости інтелектуально, а також змінюватися та вдосконалюватися є характерним для

людини. В міру того, як світ просувається далі, велика кількість речей, які раніше вважались неекономічною діяльністю - зараз нею стають. Це означає, що за емоції, які ми раніше отримували безкоштовно, зараз доводиться платити» [92].

Дуже важливою ознакою економіки вражень вважається те, що товар, або послуга, яка надається, повинна викликати емоції не тільки у тих, хто її споживає, а і у тих, хто її надає, тобто в процесі вироблення та просування. Еволюція вражень в своєму розвитку зазнала усіх необхідних змін, щоб задовольнити максимально можливу кількість потреб і забаганок споживача.

Екскурсійна діяльність є однією з провідних ланок індустрії туризму. Внаслідок світових кризових процесів зросте значення внутрішнього туризму та підвищиться інтерес до національних туристичних атракцій. Сучасна екскурсійна діяльність в України обумовила переорієнтацію туристів на внутрішній ринок. Закриття кордонів через пандемію, активні військові дії в Україні, загрози ракетних обстрілів практично на всій території країни, обумовили складну ситуацію в туризмі.

Разом з тим, необхідно зазначити, що українці починають шукати емоції та радості життя, які так необхідні для відновлення сил та продуктивності. Серед таких заходів - екскурсії та нетривалі туристичні подорожі в регіонах, що вважаються відносно безпечними. Люди починають відвідувати екскурсії, цікавитися містом, хто новим для себе або своїм рідним. Зазначимо, що це не туристи в звичайному розумінні цього слова. Це люди, які весь час від початку війни нікуди не виїжджали, займалися волонтерством, працювали, лікували. Частина з них втратила домівки, пережила розлуку з близькими, хтось втратив найдорожчих. Вони відчувають наслідки депресії та вигорання. Туристи воєнного часу гостріше реагують на красу навколо, довше милуються краєвидами. Особливо цінують можливість доторкнутися до природи, бо головною потребою залишається отримання позитивних емоцій.

Щодо інформаційної складової, тут все, як в раніше, проте поки недоступна музейна складова, оскільки більшість музеїв працює в режимі

збереження цінностей. Окрім екскурсій популярними є одноденні тури, під час яких можна провести час на природі, поспілкуватися з тваринами, помилуватися парками. Для поїздок обираються райони, де не було активних бойових дій, мінувань чи ракетних обстрілів або дочекатися дозволу ДСНС (наприклад у Добропарку поблизу Києва), який ретельно перевірили та підтвердили відсутність мін та снарядів і дозволили відвідування. Також перед маршрутом уточнюються місця, які можна використати як укриття в разі небезпеки. Щодо відвідування лісів, а також в'їзду до них транспортних засобів та іншої техніки - це заборонено на весь період дії воєнного стану.

Також зазначимо, що з часом набуде актуальності тема війни як для іноземних, так і для внутрішніх відвідувачів, які захочуть подивитися на власні очі, яка вона, Україна. Для киян та гостей працівниками Управління туризму та промоцій КМДА та КП «Київський міський туристично-інформаційний центр» підготовлені 5 маршрутів - Київ незламний, Київ історичний, Київ хрещатий, Київ гастрономічний і Київ туристичний [36].

Продовжується формування ресурсів для розвитку різновиду темного туризму, а саме танатотуризму. Темний туризм представляє собою подорожі до місць, які ототожнюються із смертю, сумом, стражданнями. Прихильники темного туризму відвідують кладовища та поховання, здійснюють поїздки до місць катастроф (екологічних або техногенних), стихійних лих та місць масової загибелі людей. Зацікавленість у відвіданні об'єктів темного туризму пояснюється бажанням отримати нові враження, уславити пам'ять загиблих, почуттям патріотизму.

Спостерігатимуться нові тенденції відпочинку в Україні: зросте потреба в психологічних та релакс-турах - відпочинок біля моря, в горах чи лісі, заняття улюбленим хобі під час подорожі, психологічні-тренінги, гештальд-терапія під час походів - те, що допоможе відновити сили; користуватимуться популярністю поїздки в рідні, знайомі міста та вивчення традицій; користуватимуться популярністю тури, під час яких буде можливість побачити місця військових успіхів, що включатиме елементи мілітарного

туризм, туризму пам’яті та темного туризму [60].

Отже, російська агресія проти України створила значні перепони відновленню туристичної сфери Європи після пандемії. Європейський туристичний ринок через війну в Україні та санкції проти країни-агресора зазнає значних втрат. Військові дії на території України створюють значні проблеми через закриття повітряного простору та заборону для російських авіаперевізників. Глобальна індустрія туризму може втратити як мінімум 14 млрд. дол. надходжень [80]. У військовий час внутрішній туризм та екскурсії виступають як своєрідна терапія, можливість пережити позитивні емоції. Також це вклад в підтримку економіки, адже екскурсанти купують вхідні квитки, оплачують транспорт, каву та сувеніри. Екскурсійна справа, що зазнала серйозних потрясінь в умовах війни, продовжує існувати, про що свідчать нові проекти як професійних асоціацій, так і органів державної влади.

Сучасна екскурсійна діяльність в України завдяки впровадженню таких туристичних інновацій як створення нового продукту сприяє переорієнтації туристів на внутрішній ринок. У подальшому на території України розвиватиметься темний туризм. Зацікавленість у відвіданні об’єктів темного туризму пояснюється бажанням отримати нові враження, уславити пам’ять загиблих, почуттям патріотизму. Цей напрям туризму є перспективним для туристів. Необхідно зазначити, експерти прогнозують, що через масове руйнування інфраструктури, переміщення населення та припинення економічної діяльності, економіка України в 2025 р. скоротиться на 30-50%[83].

Тому саме туризму належатиме важливе місце у швидкому відновленні економіки, забезпеченні робочими місцями, покращенні емоційного стану, психічному та фізіологічному оздоровленні українців.

РОЗДІЛ 3
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ

3.1. Сучасні проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні

За останні кілька років туризм в Україні, дійсно, потерпав від чималих подій. Багато карантинних періодів і локдаунів через COVID-19, проте туристична галузь намагалась встояти в умовах таких складнощів як тільки могла. Звичайно, найбільш актуальною проблемою в наші часи є саме складність ведення туристичного бізнесу через сьогоденні події. Складна політична та економічна ситуація в Україні (війна рф проти нашої держави) стримує розвиток туристичної індустрії на даний момент. Ситуація невизначеності призупиняє розвиток внутрішнього туризму.

Туристична галузь ледь не найбільше постраждала від карантинних обмежень, спричинених пандемією Covid-19. 2020 рік докорінно змінив сучасні тенденції розвитку туризму та підхід туристів до вибору країн для відпочинку.

Незважаючи на світові тенденції, протягом 2020-2021 років внутрішній туризм став плацдармом для відновлення галузі. Попри закриті кордони та відсутність іноземних туристів, у 2020 році вдалося збільшити внутрішній туризм в Україні. За розміром туристичного збору можна вважати, що туристичні потоки продовжували стрімко зростати: протягом 2021 року відбувся ріст на 24% порівняно з 2019 роком [83].

В 2020 році розвиток вітчизняної туристичної галузі зіштовхнувся з кризою, яка була пов’язана з пандемією Covid-19, що спричинила негативні наслідки в усіх секторах економіки, але індустрія туризму та гостинності зазнала одного з найбільших збитків. Оскільки, кордони більшості держав були закриті та карантинні обмеження охопили всі країни світу та змусили людей забути про туристичні подорожі та відпочинок.

Щорічно аналітичною групою Всесвітнього економічного форуму опубліковується рейтинг Індексу конкурентоспроможності сектору подорожей та туризму 2019 року (The Travel and Tourism Competitiveness Report 2019), згідно якого Україна зайняла 78-му позицію в 2019 році [91].

У 2023 році Україна покращила свій рейтинг та посіла 55 позицію (у 2022 році посідала 57 позицію) в рейтингу Глобального Інноваційного Індексу (із 133 країн), а також посіла 34 місце серед 39 економік Європи.

В 2019-2020 рр. в Україні внаслідок пандемії Covid-19 відбулось значне зменшення доходу від туристичного сектора, загальні туристичні потоки мали негативну динаміку, а значних збитків зазнали мережі готелів, санаторно-курортні заклади та вітчизняні музеї. Але дана негативна ситуація стала потужною рушійною силою для стрімкого розвитку внутрішнього туризму.

У 2019 році найпопулярнішими напрямками для відпочинку міжнародні туристи обирали міста Київ, Львів та Одесу, що свідчить про достатньо високі можливості вітчизняного внутрішнього туризму (сільський туризм, гастротуризм, spa-туризм).

В 2021 році після кризи вітчизняної туристичної галузі внаслідок пандемії Covid-19 до українського бюджету надійшло 244 млн. грн. туристичного збору. Ця сума перевищує показник 2020 року на 87%, а 2019 року - на 20%. Зокрема, у топ-5 міст/регіонів зі сплати туристичного збору потрапили: м. Київ - 68 млн. грн., Одеська обл. - 27 млн. грн., Львівська обл. - 23 млн. грн., Київська обл. - 15 млн. грн., Закарпатська обл. - 6 млн. грн. [31].

В 2021 році в Україні внутрішній туризм демонстрував позитивні показники, українці все частіше подорожували регіонами України, звертаючи увагу на екологічність та автентичність, надзвичайною популярністю користувався зелений туризм.

Так, в 2021 році Державним агентством з розвитку туризму запроваджено проєкт Visit Ukraine Now, що був створений для комунікації з потенційними іноземними туристами та проєкт «Мандруй Україною», що популяризує подорожі українців межах країни [28].

Як свідчить світовий досвід, за допомогою туризму можливо:

- подолати нерівномірність розвитку окремих територій регіону; - відновити регіональну економіку за рахунок залучення інвестицій; - покращити інфраструктуру;
- забезпечити зайнятість населення;
- підтримати підприємництво та місцеву промисловість;
- покращити екологічний стан за рахунок додаткового фінансування природоохоронних програм.

2022 та 2023 рік став черговим випробуванням для сфери туризму України. У Києві, на Сході і Півдні України туристична галузь повністю зупинилася. Наразі оцінити втрати все ще складно і вони будуть залежати від кількості зруйнованих культурно-історичних пам'яток, туристичних дестинацій, терміну ведення бойових дій, розміру окупованих та замінованих територій. За перший місяць війни втрати українського бізнесу перевищили втрати за два роки пандемії.

Саме відновлення внутрішнього туризму є першочерговим завданням, оскільки для багатьох регіонів України туристична діяльність виступає в якості чинника розвитку регіональної економіки.

Причинами нестабільності є ряд проблем, які сповільнюють розвиток туризму в Україні, як у довоєнний період, так і при сьогоднішніх реаліях.

1. Війна на території України - найголовніший чинник гальмування туристичної діяльності. В даний момент розуміння якості та безпеки туристичних послуг стали синонімами, а безпека виступає в якості важливої компоненти привабливості туристичних напрямів. Формування довіри туристів до безпечних подорожей дозволить відновити та забезпечити зростання туристичних потоків. З цією метою необхідно активізувати маркетингові зусилля щодо просування туристичних продуктів з обов'язковим дотриманням їх безпеки та вимог Safe Travels [44].
2. У засобах масової інформації у довоєнний період активно проводилась реклама міжнародного туризму і майже відсутня реклама внутрішнього, за

виключенням загальновідомих зон туризму та рекреації (Львів, Карпати, Чорнобиль). На даний час, відсутність інформації про стан туристичних об'єктів у різних містах та регіонах України, у зв'язку із окупацією територій, мінуванням, не можливістю наблизитись до пам'яток через близьке розташування зони бойових дій.

3. Відсутні кошти на реконструкцію пам'яток історії та архітектурного мистецтва, бо як відомо, значна кількість населених пунктів України - Хотин, Межиріччі, Ізяслав та інші, мають пам'ятки архітектури XVII- XVIII століття, для відновлення яких необхідні значні капіталовкладення. Також слід виділити відсутність сучасних систем охорони, що призводить до втрати окремих цінних експонатів з музеїв, галерей. У даний час проєкти глобальної реконструкції зовсім не можливі у зв'язку із розподіленням коштів у життєво необхідні напрямки в умовах війни.

4. Недостатнє забезпечення професійними кадрами в галузі туризму. В цьому контексті найбільш гострими є декілька аспектів: брак кадрів зі знанням іноземних мов, аніматорів, кількість спеціальностей туристичного спрямування обмежена, відсутні спеціальності пов'язані з розвитком зеленого туризму, культурного туризму, організаційного та фінансового менеджменту. Ще також додались проблеми із виїздом кваліфікованих кадрів закордон через часткове припинення діяльності туристичної галузі.

5. Проблема фінансово-матеріального забезпечення санаторно-курортних установ (застаріле обладнання у ряді санаторно-курортних, оздоровчих підприємств та готелів). Наразі спостерігається переорієнтація санаторно-курортних закладів на пункти розміщення тимчасово переміщених осіб, що унеможливлює використовувати дані заклади за прямим призначенням [38].

6. Проблема «сезонності» роботи санаторно-курортної галузі України. Більшість санаторно-курортних закладів експлуатується тільки у літній період. Це обумовлено застарілістю стаціонарних об'єктів туристичного сервісу, їх нездатністю до надання якісних санаторно-лікувальних послуг впродовж року. «Сезонність» роботи рекреаційно-туристичних комплексів та

функціонування її інфраструктури обумовлює і сезонність зайнятості населення у цій сфері, що, у свою чергу, загострює соціальні проблеми та проблеми працевлаштування працівників туристично-рекреаційної сфери [30].

7. Також має місце транспортна проблема, яка проявляється у відсутності бюджетного сегменту внутрішніх авіаперевезень. Незадовільний стан автомобільних доріг, невідповідність міжнародним стандартам залізничного транспорту, також знижує привабливість авто мандрівок та пересування залізничним транспортом країною. Наразі транспортна мережа потерпає від терористичних атак Росії.

8. Розглядаючи незадовільний стан екології, як стримуючого фактору в розвитку туризму в нашій країні, все ж можна вважати цю проблему двосторонньою. З одного боку туристів відштовхує несприятлива екологічна ситуація в нашій країні. Спричинено це аварією на Чорнобильській АЕС у 1986 році. Але з другого боку є категорія туристів які бажають відвідати «Зону відчуження». Проте через введення росією на початку повномасштабного вторгнення військ на територію зони відчуження та підняттям радіоактивного пилу, екологічна ситуація зазнала негативного впливу. А також застосування фосфорних бомб та атаки на резервуари із хімічними речовинами для сільського господарства та промислових підприємств значно ускладнили екологічну ситуацію у різних регіонах України.

9. Високий рівень зношеності інфраструктури житлово-комунального господарства, що загострює проблему водопостачання питної води, утилізації побутових відходів тощо. Стан житлово-комунального господарства (застарілість інженерної, комунальної інфраструктури, нерозвиненість каналізаційних мереж) негативно впливає на санітарно-епідеміологічні умови туристично-рекреаційних територій та стримує економічний розвиток. До усіх вищезгаданих проблем, у реаліях сьогодення, додається руйнування інфраструктури, у тому числі туристичної, а також загроза блекауту по усій Україні внаслідок ворожих атак.

10. Недосконалість нормативно-правового регулювання туристичної галузі. Недостатнім є використання з боку профільних державних інституцій таких форм рекламно-іміджевого характеру, як внутрішньо-регіональні, загальноукраїнські, міжнародні форуми, ярмарки, налагодження систематичної реклами регіональних переваг туристично-рекреаційного комплексу тощо. Відсутність автоматизованої системи збору туристичної статистики для оцінки стану галузі, розмірів отриманих доходів та збитків у галузі, та можливості формування державної політики.

11. Ймовірність настання дефолту, падіння банківського сектора країни, втрати грошей з боку населення - з урахуванням війни, що триває, ситуація погіршуватиметься і бюджет отримає максимум 10% від показників минулого року. Минулого року із загальної суми туристичного збору 154 млн. гривень було сплачено юридичними особами та ще 90 млн. - ФОП. Юридичні особи - це організовані туристичні групи. При зростанні цін на бензин та енергоресурси загалом - навіть на внутрішніх туристів чекати не доводиться. Найуспішнішими виявилися літні та осінні місяці. Влітку було отримано 35% загального річного туристичного збору, а восени - 40%. Виходить, навіть якщо війну закінчать вже сьогодні, то далі висока ймовірність настання дефолту [55].

12. Відсутність бомбосховищ, найпростіших укриттів як у готелях та інших закладах розміщення, так і на туристичних маршрутах. Відсутність альтернативних джерел енергії у разі планових та аварійних відключень електроенергії.

13. Обмеження щодо відвідувань лісів та сплавів по річках у прикордонних регіонах України. В таких умовах внутрішній туризм має особливості, пов’язані з дозволами та обмеженнями, які діють під час війни у відносно безпечних західних та центральних регіонах країни. Їх повинні враховувати не тільки туристи, а й туристичні компанії.

Дотримання заборон, до яких відносяться прогулянки та екскурсії біля об’єктів критичної чи військової інфраструктури, проведення масових заходів,

відвідування лісів, водойм та гірських маршрутів в різних регіонах України, відпочинок у прифронтових зонах та подорожі по територіях, які знаходяться чи були в окупації. Варто зазначити, що кожна область має свої особливості відпочинку та туристичної діяльності на її території. Здебільшого вони пов'язані з певними обмеженнями, які діють в тих чи інших регіонах (табл.3.1.).

Таблиця 3.1

Особливості відпочинку та роботи туристичних об'єктів у різних областях

Область	Особливості
Київ,Київська, Черкаська,Полтавська, Волинська області	Заборонено відвідування зелених зон та лісів, які розташовані поза межами житлових масивів, дозволено відпочинок біля водойм, перелік який визначений військовою адміністрацією
Львівська область	Дозволено відвідувати ліси, але заборонено пересуватися по них на транспорті. Виключенням є випадки, коли через ліс пролягає транзитний шлях або людина пересувається на велосипеді. Дозволено відпочивати біля водойм, перелік яких встановлений військовою
Закарпатська область	Дозволено відвідувати ліси, за виключенням частини Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного парку, заборонені польоти на одномоторних літаках
Івано-Франківська Область	Дозволено відвідувати ліси та гори, заборонено пересуватися по них на джипах, квадроциклах, баггі та мотоциклах. Дана заборона поширюється на курорт Буковель
Тернопільська область	Дозволено відвідувати ліси, однак заборонено розпалювати багаття. Всі туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Вінницька область	Заборонено відвідування лісів, дозволена туристична діяльність біля водойм, крім тих місць, які знаходяться неподалік об'єктів
Рівненська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, які знаходяться в північній частині
Житомирська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, що розташовані за 20 км від кордону з Білоруссю. Дозволено працювати тим закладам культури, які мають обладнані укриття
Хмельницька область	Дозволено відвідувати ліси з певними обмеженнями. Туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Чернівецька область	Дозволено відвідувати ліси. Туристичні об'єкти працюють у звичному режимі
Миколаївська область	Дозволено відвідувати визначені військовою адміністрацією лісові урочища з деякими обмеженнями

14. Планування туристичних мандрівок відповідно до дії комендантської години. З метою підтримання правопорядку в умовах воєнного стану у всіх областях України встановлена комендантська година. Як правило, вона діє з 23.00 до 05:00. Саме тому планування відпусток чи відвідин тих чи інших локацій має відбуватися з урахуванням цієї вимоги.

Скорочення доходів від туристичної діяльності до бюджету країни. Розмір податків, сплачених її представниками до державного бюджету за чотири місяці 2022 року, у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року скоротився на 18%. Скоротилася й кількість платників податків, які працюють в туристичній сфері. За перші місяці війни їх кількість зменшилася на 10%. Варто зазначити, що за перші чотири місяці 2022 року найбільше коштів до бюджету надійшло від готелів та санаторіїв. Вони сплатили 340 млн гривень, але всерівно це на 24% менше, ніж в минулому році. Разом з тим, зафіксований приріст доходу від діяльності турагенств. В порівнянні з 2021 роком, він зріс на 85%. Однак це пов’язано з тим, що в звітний період увійшли два довоєнні місяці, коли активізувалось раннє бронювання на новорічні та різдвяні свята. Найбільше коштів за вказаний вище період надійшло від фізичних та юридичних осіб, які працюють в сфері туризму у м. Києві та Київській області, Івано-Франківській, Львівській, Одеській, Дніпропетровській, Закарпатській, Харківській, Запорізькій та Полтавській областях (рис. 3.1).

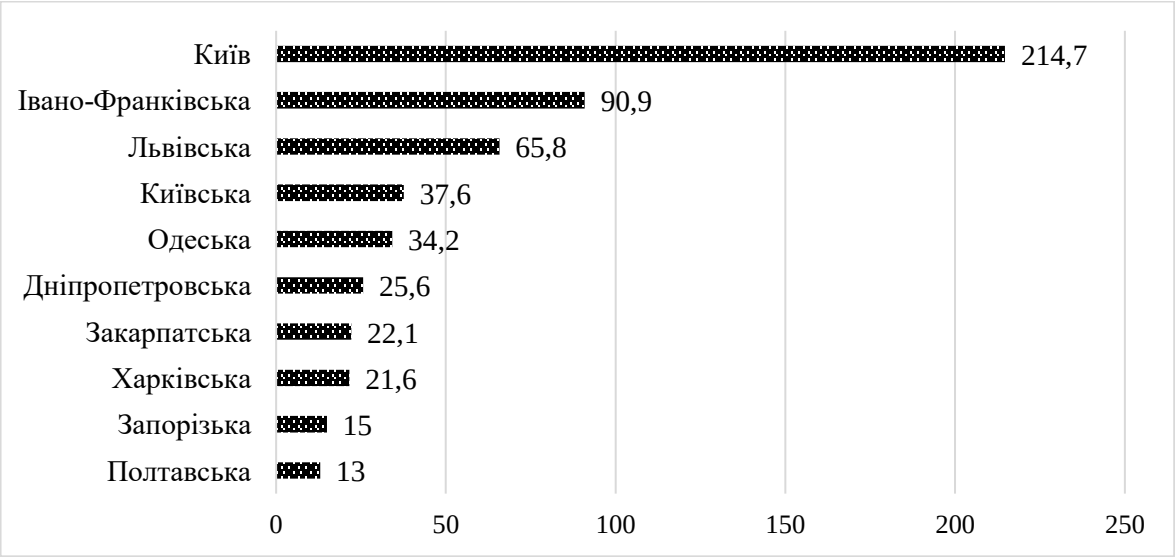

Рис. 3.1. Розмір податкових надходжень від туризму, тис. грн. [31]

Однак, якщо порівнювати з 2021 роком, в деяких областях він суттєво зменшився: в Одеській області - на 84% та в Івано-Франківській на 58%. Зростання податкових надходжень від туризму продемонструвала Львівська область - 47%, Закарпатська область - 30%, Полтавська область - 24%, Київська область - 10% [31]. На думку експертів, туристична галузь ще не відчула значних економічних втрат. Вона тільки починає входити в цей період. Втрати почнуть відчуватися за підсумками сезону, який, як правило, починається в червні- липні, а досягає піку в кінці літа - наприкінці осені.

Не менш важливою проблемою є знищення та викрадення культурної спадщини України. Культурна спадщина - це не тільки архітектурні сакральні храми, монастирі, театри, кінотеатри, музеї, виставкові зали, бібліотеки, громадські будівлі, парки, площі але й рухомі пам’ятки культового походження: духовні книги, посуд (потир), ікони, фрески, мозаїка, прикраси які належать до декоративно-прикладного мистецтва, кінофільми, літературні твори, музейній колекції, експонати, твори образотворчого мистецтва, артефакти археологічних знахідок, що відтворюють один із напрямів художньої культури - мистецтво. Історико-культурна та духовно-мистецька спадщина є основним ресурсом стратегічного розвитку держави та важливою складовою української культури, яка визначає цивілізацію і культурологічний потенціал нації.

В областях України пошкоджено близько 1 тис. об'єктів культурної спадщини та культурних інституцій, частина з яких розташована у звичайних сучасних будинках. Останні верифіковані цифри на сьогодні: понад 550 епізодів воєнних злочинів російських військ проти культурної спадщини України. Серед ушкоджених, зокрема, - 171 об'єкт зі статусом пам'ятки, 146 об'єктів цінної історичної забудови, 58 пам'яток і творів мистецтва, які не перебувають на обліку як пам'ятки культурної спадщини (пам'ятники героям АТО, мозаїки, вітражі тощо), 44 музеї.

Найбільша частка пошкоджених пам’яток знаходиться у Харківській області, а зруйнованих і знищених - у Донецькій. Загалом, найбільше

руйнувань зазнали об’єкти культурної спадщини в Харківській, Донецькій, Київській областях. Обстріли та бомбардування з боку російських військових зруйнували повністю або пошкодили безліч музеїв, церков, театрів, бібліотек та інших установ. Серед об’єктів - неоціненні експонати, такі як стародавні пам’ятники, скульптури, картини світового рівня, рідкісні книги. Об’єкти культурної цінності, які не вдалося знищити бомбардуваннями, масово грабуються та вивозяться на територію Росії, деякі з викрадених арт об’єктів досі не знайдені.

В Україні буде створено експертну робочу групу із захисту, збереження, реставрації культурної спадщини, до якої увійдуть спеціалісти у сфері охорони культурної спадщини, правозахисники, архітектори, реставратори, археологи та представники громадськості.

Надзвичайно важливе значення для розуміння сутності духовно-мистецьких цінностей є розгляд питання про відновлення зруйнованої інфраструктури міст і відбудова та реконструкція історичних пам’яток архітектури. З цією метою в Статті 1 конвенції наголошується - необхідно прийняти нові договірні положення, що встановлюють ефективну систему колективної охорони пам’яток видатного універсального культурного й природного значення, засновану на постійній основі відповідно до сучасних наукових методів.

Актуальним для охорони пам’яток культурної спадщини України пропонуються проекти вітчизняних фахівців на розробку укриття для пам’яток будь-яких габаритів, щоб у випадку непередбачених обставин не доводилося створювати конструкцію заново для кожного окремого об’єкта. Планується фахівцями, що таке укриття повинно захищати від вибухової хвилі уламків снарядів, куль, вогню тощо. Згідно проектних розробок, для ідентифікації пам’ятки на фасад планується наклеювати оракал з обрисами монумента й інформацією про нього (назвою, роком встановлення, авторством і історичною довідкою [66].

До великої культурної втрати відносять знищення Мелітопольського

краєзнавчого музею, де знаходилась старовинна колекція «скіфського золота». Військові рф та представники окупаційної адміністрації держави-агресора викрали історико-культурні цінності з музею (24.04.22.). Колекція «скіфського золота» - мистецька знахідка, яку в 1954 році на скіфському кургані виявили українські археологи. Спочатку її намагалися вивезти в музей Ермітаж, однак, українські археологи добилися того, щоб колекцію зберегти в Україні. Багата колекція прикрас оздоблена зображеннями звірів з етнічними ознаками скіфського періоду (IУ-П ст. до н.е.) та монет із золота, срібла, міді, всі експонати мають високомистецьку та художню цінність [70].

Вщент знищене окупантами місто Маріуполь, культуротворчий потенціал якого мав свою історію художнього формування і розвитку людства (місто поселення стародавніх греків) зі своєрідною інфраструктурою, втратив всі пам’ятки культурної спадщини України.

У списки зруйнованої культурної спадщини потрапила унікальна пам’ятка архітектури першої половини XIX ст. Воронцовський палац в Одесі. Зазнав пошкодження національний історико-культурний заповідник Хортиця, незабаром мав розпочатися етап створення сучасного ефективного Музею історії запорізького козацтва та ракетні удари ворога зупинили дані перспективні проєкти у заповіднику. Також руйнувань через вибухову хвилю зазнав Золочівський замок на Львівщині і даний список не є кінцевим.

Проблема руйнування культурної спадщини має динамічний характер, адже станом на листопад 2024 року повномаштабна війна триває, воєнний стан України продовжено.

Таким чином, попит на туристичні послуги та розміщення в готелях суттєво знизився в більшості регіонів України внаслідок війни, так само це характерно і для туристичних підприємств. Більшість готельних та туристичних підприємств ледь досягають точки беззбитковості, а покривають збитки за рахунок інших джерел доходів. Іноземні мережі готелів менше ризикують, і велика кількість мереж залишаються закритими. В основному туристичний бізнес розвивається у західних регіонах України. Більшість

туристичних компаній переведені в онлайн режим, найбільш оптимально функціонує внутрішній туризм у відносно безпечних західних областях. Основними проблемами готельного й туристичного бізнесу є комендантська година, відсутність бомбосховищ, нестача працівників, зменшення доходів населення і як наслідок неможливість користування послугами, проблеми екології, руйнування культурно-історичної спадщини та терористичні атаки з боку росії, загроза блекауту по усій країні. Проте, вітчизняні підприємці в туристичній сфері знаходять вихід з ситуації та поступово пристосовуються до нових умов.

3.2. Організаційно-економічні заходи післявоєнного відновлення внутрішнього туризму

Війна здатна доволі часто стати головним імпульсом для розвитку зруйнованого бойовими діями міста. Відновлюючи міста можна повністю змінити їх урбаністичний простір, створити більш вдалу туристичну інфраструктуру, що напряму буде позитивно впливати на відновлення економіки країни. Сьогодні, в найзагальніших рисах, відновлення економіки можна трактувати як комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на відновлення її конкурентоспроможності, налагодження виробництва, підвищення рівня життя людей і внутрішнього та зовнішнього попиту на основі інноваційних підходів і технологій.

Відновлення економіки має відбуватися на основі розробки спеціальних програм з «реанімації» господарської діяльності країни, спрямування всіх зусиль на відновлення сфери внутрішнього туризму. Відновлення економіки після збройного конфлікту так само вимагає розробки заходів, необхідних для відродження і подальшого розвитку економіки конкретного регіону, повернення населення та забезпечення гідних умов його існування, вирішення породжених конфліктом різноманітних соціальних проблем, відновлення інфраструктури та її інтеграції з іншими регіонами країни, розробки механізму

забезпечення джерел відновлення.

Більше того, сучасна історія доволі часто демонструє, що закінчення війни може вплинути й на глобальні тенденції в туризмі. Так, наприклад, після Другої світової, в період середини 1950-х років народжується організований туризм в його нинішньому розумінні, який став повноцінною галуззю світової економіки. І сталося це, в тому числі, і завдяки масовому відновленню європейських міст. Відомим прикладом відродження зруйнованої економіки Західної Європи є повоєнний (після Другої світової війни) «план Маршалла».

Автор британського бестселера «Архітектори без кордонів» (Charlesworth E. Architects without frontiers: war, reconstruction and design responsibility), стверджує, що всі суперечки про відновлення міст можна розділити лише на два головні підходи. Перший - це «факсимільний метод». Він полягає в тому, що точно відтворюється образ міста за принципом «що це було, як це було, де це було». Цей підхід передбачає, що відновлення точної копії фасадів будинків - це як психологічна терапія для травмованого суспільства, щоб повернути життя в нормальне русло, відновити історично важливі та сакральні місця. По цьому шляху пішли у багатьох зруйнованих війною польських містах (наприклад, Варшава, Гданськ) або у німецькому Мюнхені, Дрездені. Другий метод - «комбінований». І полягає він у реконструкції міст з часто радикальними трансформаціями характеру міста та його архітектури. Яскравий приклад - повоєнна розбудова нідерландського Роттердаму, британського Ковентрі та німецького Берліну. Важливо відмітити, що, наприклад, у різних німецьких містах по-різному підходили до відновлення - десь намагалися максимально зберегти довоєнну архітектуру, принаймні у центрі, а десь будували за новою. На це впливало кілька факторів - ступінь руйнування міста, історична цінність його архітектури, фінансове забезпечення та приналежність до ФРН або НДР. Цілком очевидно, що перший, «факсимільний метод» більш застосований в містах, які мають давню історію і їх туристична привабливість у довійськовий період полягала саме у архітектурі. Тоді як «комбінований» - більш вдалий підхід для міст, які й у

довоєнний період мали чимало інфраструктурних проблем, не відрізнялись особливою вдалою урбаністикою і через це не особливо були привабливими для туристів.

Щодо практичного досвіду відновлення зруйнованих міст виокремилося три основних: радянський, європейський, японський [95].

У радянському союзі фактично вибирали на карті місця, де з'являться заводи-гіганти чи промислові комплекси. Туди перекидали всі необхідні ресурси та спрямовували потоки людей. Зрозуміло, ніхто взагалі не переймався про те чи буде жити комфортно в цих містах, і тим більше - чи будуть вони привабливими для туристів. Тому на мапі СРСР того часу виникло багато однотипних населених пунктів, з потворною забудовою та похмурим туристичним анти-іміджем.

Ринкова економіка Заходу, а не планова як в СРСР, не дозволяла штучно генерувати нові місця виробництва, тому в Європі просто відновлювали житловий фонд та інфраструктуру, обравши два з вище перелічених підходи: «факсимільний» чи «комбінований».

Японія пішла власним шляхом. Після війни, американці активно створювали в цій країні нове виробництво, вирішуючи проблему із зайнятістю, а саме будівництво було віддано на відкуп місцевим мешканцям. І японці підійшли до цього із економічним та архітектурним хистом. По-перше, тоді склалася класична японська забудова: площі із ультрасучасними хмарочосами переходять у середньовічні квартали. Вдалося поєднати хайтек-будови та унікальну історичну архітектуру. Але від цього був і економічний зиск. У будиночках з'явилася велика кількість дрібних майстерень та крамниць. Це дало шалений поштовх розвитку малого бізнесу. І саме він став основою японського економічного дива. Але по справжньому одним з найбільш надихаючих є приклад японської Хіросіми. Здавалося, як може відновитися місто після ядерного удару, ще й приймати мільйони туристів щороку. Закон японського уряду про будівництво в Хіросімі 1949 року передбачав не просто реконструкцію, він мав на меті змінити образ міста, перетворити Хіросіму на

меморіальне місто світу, що «символізує щире прагнення справжнього і сталого миру». На березі річки Мотоясу був розбитий Меморіальний парк світу. Він займає територію понад 12 гектарів, тут знаходяться Меморіальний музей світу, безлезліч пам'яток, ритуальний Дзвін світу. Тут не обмежились одними пам'ятниками. Хіросіма набагато зеленіша, ніж середнє японське місто. Тут багато парків, садів, пішохідних доріжок вздовж річки.

Досвід світу демонструє, що будь-які руйнування відновлюються. Україна має унікальний шанс відновити свої міста прискореними темпами за допомогою чисельних закордонних партнерів та міжнародних організацій. Одночасно у багатьох українських міст з'являється шанс віднайти власний, новий, більш туристично привабливий образ. А також стати більш комфортними в інфраструктурному плані, енергонезалежними та модерновими.

Якщо візьмемо українські міста, які вже дуже сильно постраждали від військових дій російських окупантів - то «комбінований підхід» у реконструкції згодиться саме Маріуполю, Бучі, Ірпеню. Тоді як для Сум та Чернігова, де російським агресором зруйновано чимало історичних пам'яток - важливим буде «факсимільний підхід» із відновленням зруйнованих та пошкоджених пам'яток історії.

Міста та інфраструктуру треба буде планувати відбудовувати з урахуванням безпекових викликів. Навіть після перемоги України у війні, скажений агресор навряд чи кудись подінеться і ми практично перетворимося у східноєвропейський Ізраїль, який вимушений також жити поряд із агресивним і терористично налаштованим сусідом. При цьому щороку Ізраїль приймає десятки мільйонів туристів зі всього світу, думаючи не тільки про їх розваги та сервіс але й про їх безпеку. Тому при відбудові та реконструкції українських міст треба буде серйозно переглянути стандарти безпеки для їх мешканців та гостей. Необхідно буде враховувати збільшення надійних бомбосховищ, в тому числі і на туристичних об'єктах, у музеях мають з'явитись повноцінні та добре прораховані логістичні шляхи евакуації

цінностей у разі військової небезпеки. Щодо розбудови бомбосховищ, то досвід варто запозичити у Ізраїлю. В Ізраїлі туристична інфраструктура будується з кімнатою-укриттям або сховищем- на івриті така кімната називається «мамад». Це прописано у законах та документації у зведенні будь-яких нових будівель. Мамад - це не якась спеціальна кімната чи підвал. Звичайне житлове приміщення, для прикладу апартаменти у готелях, з меблями, шпалерами, килимками. Стіни мамада значно міцніші за інші . У вікнах є сталева віконниця, що закривається зсередини. Двері мають складний замок і теж міцніші за інші, бо теж сталеві. У звичайний час тут живуть, сплять, вчаться, дивляться телевізор або граються, а якщо прозвучить сирена і всім скажуть пройти в сховища, всі, хто є в апартаментах, направляються у мамад, зачинять вікно і чекатимуть, коли прозвучить відбій. Також у мамаді завжди є аптечка, питна вода, акумулятори та продукти довгого зберігання. Впровадження досвіду Ізраїлю є вимогою сучасних реалій для України та її туристичної інфраструктури у післявоєнний період.

Згідно з проєктом Плану відновлення України розробленим Національною радою з відновлення України від наслідків війни передбачається поетапне відновлення та модернізація туризму та курортів на період з 2022 року до 2032 року, проте у разі затягування активних військових дій план буде скоригований у 4- му кварталі 2022 р., відповідно дана фаза (з плануванням основних заходів та їх фінансуванням) буде продовжена на 2023 р. Основним завданням зазначеним для сфери туризму та курортів у вищезгаданому проєкті Плану є відбудова туристичної інфраструктури, яка включає такі організаційно- економічні заходи [70]:

- Пошук зацікавлених суб’єктів у відбудові;
- Створення архіву пам’яті та розробка проектів маршрутів, які будуть готові до реалізації;
- Створення концепції відновлення легкої туристичної інфраструктури - під час відновлення постраждалих регіонів;
- Залучення інвесторів до процесу відновлення туристичної

інфраструктури та початок робіт з реконструкції;

- Програма розвитку туристичної інфраструктури в Національних
- природних парках України;
- Створення «Маршрутів пам’яті війни»;
- Створення легкої туристичної інфраструктури для мандрівок по Україні;
- Розробка та реалізація концепції розвитку міст-курортів на півдні України та «дороги різноманіття»;
- Розробка та впровадження системи туристичної орієнтаційно-навігаційної системи, у тому числі із використанням інклюзії;
- Підготовка проєкту закону «Про спеціальні туристичні зони»;
- Завершення та введення в експлуатацію всіх зруйнованих чи частково пошкоджених туристичних об’єктів, та реставрацію історичних пам’яток.

Виходячи із вищенаведеного зрозуміло, що державна політика направлена на як на «фундаментальний», так і на «комбінований» метод відновлення туристичної інфраструктури, що як показує практика європейських держав у післявоєнний період Другої світової війни надало ефективний результат для туристичної сфери.

Другим, не менш важливим, етапом передбаченим у Плані є розвиток внутрішнього та в’їзного туризму. Реалізація комунікаційної стратегії щодо популяризації туристичного потенціалу України передбачає такі заходи:

- Розробка маркетингової візійної стратегії туризму до 2032 року;
- Інформаційна кампанія Ukraine NOW та Мандруй Україною (онлайн та офлайн);
- Проведення низки заходів у готелях та туристичних об’єктах Європи з метою популяризації України через розкриття туристичного потенціалу на міжнародній арені та формування сталого бажання відвідати Україну після перемоги;
- Підтримка інтересу до України через промоційні, туристичні,

культурні заходи;

- Створення безпекової стратегії для відновлення туристичних
- подорожей, збільшення кількості охоплених користувачів;
- Реалізована маркетингова стратегія, регулярні промокампанії туристичних продуктів для цільових сегментів;
- Виготовлення промоконтенту (відео, фото, графічні матеріали, рекламні тексти тощо) та розміщення реклами промо постів (соціальні мережі, телебачення, спеціалізовані інтернет майданчики, зовнішня реклама тощо);
- Участь у міжнародних туристичних виставках, форумах тощо (в т. ч. членство у міжнародних профільних асоціаціях);
- Створення інформаційного порталу та єдиного контенту для туристів, що цікавляться місцями активних бойових дій;
- Створення мережі туристично-інформаційних центрів;
- Створення національного конференц-бюро для залучення та підтримки великих міжнародних подій в Україні;
- Проведення промотурів стежками пам’яті для іноземних, українських ЗМІ та лідерів думок;
- Програми підтримки подорожей для дітей, молоді та літніх людей;
- Проведення щорічних опитувань внутрішніх, в’їзних та виїзних туристів відповідно до рекомендацій UNWTO;
- Отримання туристичної Big Data;
- Впровадження стратегії промоції України на внутрішньому та зовнішньому ринку як безпечного туристичного напряму;
- Проведення масових подій національного та міжнародного рівня (фестивалів, концертів, спортивних заходів, конференцій, симпозіумів, форумів, виставок тощо).

Та заключним етапом, включеним у проєкт Плану, є інституційна підтримка суб’єктів туристичної діяльності та подальший розвиток бізнесу:

- Прийняття Закону України «Про туризм» у другому читанні з урахуванням норм Директиви ЄС;

- Підготовка проєкту закону «Про національну туристичну організацію»;
- Програма оздоровлення та реабілітації осіб, які постраждали від воєнних дій в Україні (військовослужбовці, їх сім'ї, тимчасово переміщені особи, жінки та діти з окупованих/деокупованих територій тощо);
- Пільгове/спрощене кредитування на відбудову зруйнованої інфраструктури;
- Зміна критеріїв для здійснення категоризації готелів;
- Подання заявки до Виконавчої Ради Всесвітньої туристичної організації (ЄКОТО);
- Подання заявки на проведення Європейської зустрічі Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) в Україні;
- Створення місцевих програм розвитку туризму та цільових фондів туризму на місцевому рівні, куди перенаправлятиметься туристичний збір;
- Створення механізмів фінансування галузі через туристичні фонди, та інші інструменти для залучення інвестицій;
- Запуск дієвої Національної туристичної організації та локальних організацій з менеджменту та маркетингу, як форми державно-приватного партнерства за принципом співфінансування;
- Розробка якісних освітніх програм в галузі туризму;
- Вдосконалення та запуск Єдиного туристичного реєстру відповідно до змін законодавства;
- Державна програма створення та розвитку робочих місць;
- Створення сателітного рахунку в туризмі та підрахунок внеску туризму до ВВП країни;
- Регулярний збір статистичних даних з ринку, дані - у відкритому доступі.

Війна надає інноваційний імпульс розвитку внутрішньому туризму, зміни у законодавстві, у механізмах регулювання, розбудові туристичної інфраструктури, ставить безпеку на якісно новий рівень в країні - все це реалізовується навіть у такі складні часи та набуде швидких темпів у

післявоєнний період [70].

Сьогодні важко чітко передбачити довгостроковий вплив smart-технологій на соціально-економічні та суспільно-політичні перетворення, проте можна з упевненістю зазначити їх цінність та переваги, особливо для внутрішнього туризму у післявоєнний період. У межах міста актуальності набуватимуть процеси цифровізації у сфері туризму та дозвілля, а саме:

- управління натовпом. Великі події в місті можуть «зібрати» до сотні тисяч людей в географічно обмеженій зоні. Завдяки вбудованим цифровим технологіям можна зрозуміти поведінку натовпу та сформувати рекомендації щодо відвідувань тих чи інших туристичних дестинацій;
- путівник музеями. Мобільні додатки в поєднанні з iBeacons (технологія, яка дозволяє передачу даних між бездротовими пристроями) надають відвідувачам музею додаткову інформацію про твори мистецтва на власному смартфоні та мовою, зрозумілою для відвідувача. Ці додатки можуть надати музею детальну інформацію про рух відвідувачів територією музею;
- автономне роботизоване керівництво. Інновації в робототехніці сприяли появі роботам-путівникам, які підходять до людей або їх груп, відповідають на питання і показують усе, що цікавить відвідувачів. Перший приклад таких роботів - FROG (Fun Robotic Outdoor Guide), випробуваний в Іспанії у 2015р та збільшив на третину відвідуваність туристичних дестинацій у пішій доступності від роботизованого гіда [100].

Цифрові технології також впливатимуть на туристичні підприємства. Завдяки автоматизації та робототехніці сектор стане більш продуктивним (наприклад, за допомогою BD-друку), зменшаться збої, зумовлені поломкою машин (наприклад, за допомогою автоматизованого обслуговування).

Загалом, цифрові технології сприяють:

- підвищенню рівня інноваційності економіки, що базується на знаннях, вміннях, інвестиціях і творчості, з акцентом на високотехнологічне виробництво, цифрову економіку, професійні послуги, освіту, дослідження та “зелений” туризм;

- більш комфортному перебування туристів у інших містах України;
- створенню активів у сферах внутрішнього туризму;
- поступовому зниженню вуглецевої інтенсивності економіки в межах усієї країни, що позитивно впливатиме на екологічне середовище, яке важливе для врахування внутрішніх подорожей;
- розширенню можливостей для збільшення робочих місць та покращення системи навчання кадрів з туризму;
- підвищенню довіри до основних державних послуг та покращенню відносин між туристичними підприємствами та місцевою владою.

Для задоволення попиту туристів у майбутньому необхідна нова стратегія сталого розвитку туристичного бізнесу, яка буде впроваджена шляхом виконання поставлених завдань та підтримкою розроблених унікальних туристичних продуктів, що будуть обслуговують різні туристичні сегменти на основі двох ознак - рівня доходу та рівня обслуговування [101].

Сформовані в результаті впровадження положення стратегії сталого розвитку туристичного бізнесу стануть гарантією успішного функціонування національної економіки, позитивного розвитку макроекономічної і демографічної ситуації, поліпшення інституційного середовища підприємництва, підвищення підприємницької активності сільських жителів, що в цілому позитивно впливатиме на економічну безпеку країни, її соціально - економічну стабільність.

При відродженні внутрішнього туризму українці все більшу увагу будуть звертати на зелений, агро-, еко-, сільський, оздоровчий та екстремальний, психологічний, мілітарний види туризму, під час яких надаватимуть перевагу послугам екосадиб, екоготелей, глемпів та A-frame будинків. Керівникам територіальних громад необхідно буде особливу увагу звертати на стимулювання та розвиток туристичної галузі, за рахунок якої розвиваються супутні сфери, такі як роздрібна торгівля, готельно-ресторанна діяльність, що мають загальний вплив на диверсифікацію економіки. До війни туристичний бізнес мав позитивну динаміку, на даний час знаходиться у

повному занепаді, що свідчить про необхідність активізації та розроблення стратегії розвитку туристичного бізнесу у післявоєнний період. Розроблена та впроваджена стратегія сталого розвитку туристичного бізнесу виведе на новий відновлювальний рівень туристичну галузь, простимулює підприємницьку активність, сприятиме створенню нових видів туристичних продуктів, підвищить рівень зайнятості населення, особливо в сільській місцевості, та як наслідок - зростання ВВП країни [98].

Основою розробки стратегії сталого розвитку туристичної галузі у повоєнний період стане використання низки загальних і спеціальних методів наукового пізнання, що гуртуватимуться на сучасних засадах управлінської, економічної, соціальної та споріднених із ними наук. Теоретико-методологічну основу дослідження щодо визначення механізмів функціонування туристичного ринку в умовах геопросторової організації становитимуть емпірико-теоретичні методи: абстрагування; аналізу і синтезу; історичний та логічний підходи; дескриптивний та компаративний аналіз. Застосування методів порівняння, анкетування та опитування дасть можливість визначити найбільш затребувані форми проведення населенням вільного часу з метою формування соціально відповідального, екологічно спрямованого та економічно ефективного туризму. Для аналізу сучасного стану політики, що здійснюється в регіону по відношенню до стимулювання індустрії туризму застосовуватимуться спеціальні методи: статистичні, економіко-математичні, метод експертних оцінок - для обґрунтування доцільності та необхідності залучення інвестицій у розвиток нових форм туристичного бізнесу, які б відповідали конкурентним інтересам туристичної галузі і потребами екосистем. Виконання завдання щодо розроблення стратегій сталого розвитку туристичного бізнесу у південному регіоні під час пандемії базуватиметься на стратегічному аналізі, методі прогнозування та структурному підході. Застосування структурно- функціонального аналізу, допоможе здійснити дослідження інструментів аналітичної оцінки туристичного потенціалу суб’єктів господарювання південного регіону щодо

відповідності принципам сталого розвитку. Використання рейтингового та SWOT-аналізу буде здійснено для оцінки чинників, що впливають на функціонування суб'єктів господарювання туристичної сфери у зв'язку з посиленням процесів діджиталізації.

Стратегія сталого розвитку туристичного бізнесу як складової економічного середовища геоторіальної системи України на основі застосування соціокультурної моделі туризму за Жафаром Жафарі, буде направлена на підвищення зайнятості місцевого населення, створення додаткових робочих місць, завантаження готелів, ресторанів, проведення анімаційних заходів, створення сприятливих умов для залучення іноземного капіталу. Буде апробовано системний підхід для аналізу особливостей застосування інноваційних технологій у регіональному туризмі, що дозволить сформувати низку можливостей та пріоритетних напрямів розвитку туризму, які можна впроваджувати враховуючи особливості геоторіальної системи певного регіону. В результаті реалізації стратегії будуть обґрунтовані шляхи ефективного використання наявного туристичного потенціалу південного регіону на основі принципів геоторіальності сталого розвитку через організаційно-інформаційне забезпечення розвитку індустрії туризму та проведення досліджень щодо вивчення попиту на туристичні послуги, визначення основних споживачів туристичних послуг, включаючи іноземних. Також буде запропоновано механізм створення висококонкурентного регіонального кластеру, що реалізовуватиметься через стратегічне партнерство між владою, громадами та підприємствами туристичного бізнесу усіх форм власності, що пов'язуватимуть виробників затребуваного і якісного комплексу послуг (турагенти, розміщення, транспорт, харчування, екскурсії, шопінг, освітні й наукові установи) з метою об'єднання зусиль для перетворення індустрії туризму на прибуткову та високоефективну галузь економічного та соціокультурного середовища геоторіальної системи України у післявоєнний час [60, 76]. В умовах переважання внутрішнього туризму, завдяки цифровим технологіям можна більш повною мірою використати

туристичний потенціал регіону та створити нові можливості його зростання.

Модель розумних туристичних дестинацій на регіональному та місцевому рівнях релевантна сучасним потребам територіального розвитку, управління та маркетингу туристичних дестинацій для більш повного задоволення потреб сучасних туристів. Крім належної цифрової інфраструктури, іншим важливим напрямом цифровізації туризму за прикладом ЄС є створення веб-сайтів STD з локалізованим під потреби туристів контентом; збір та аналіз статистики в режимі реального часу за допомогою IoT, Big Data; створення віртуальних турів, реконструкцій за допомогою технологій віртуальної, доповненої та змішаної реальності для маршрутів «пам'яті», ЭЭ-моделювання, облаштування веб-камерами туристичних об'єктів, впровадження QR-кодів, RFID-міток (радіочастотна ідентифікація), систем безготівкових розрахунків; впровадження програм лояльності та е-карток туриста; створення туристичних мобільних додатків (з картами маршрутів, аудіогідами, геолокацією); е-квитки на туристичних об'єктах і в закладах дозвілля; цифровізація музеїв (е-різномовні каталоги), аудіо- та е-гідів [102].

Попри наявність ефективних рішень розвитку smart-інфраструктури міст у світовій практиці, в Україні це питання мало переважно декларативний характер. Частіше за все масштабні дії та швидкі зміни відбуваються міроюнастання критичних подій та невідкладних вимог, що й спостерігається на даний час.

Попереду об'ємна робота не тільки архітекторів та будівельників, але й спеціалістів із брендингу міст та представників туристичної галузі. Фактично, треба буде працювати над створенням нових облич міст, віднаходити нові туристичні змісти та правильно пропонувати їх туристам.

3.3. Розробка туристичного маршруту Київщиною

Відповідно до умов сьогодення все більшої потреби виникатиме у відносно нову виді туризму, а саме психологічному або ж псі-туризмі, що особливо актуально як і для військових, що пройшли бойові дії, так і для людей, що стали жертвами та пережили страхи війни.

Нижче подано маршрут туру (рис.3.2.1) та програму (табл.3.2.1) адаптовану для емоційного та фізичного перезавантаження учасників бойових дій.

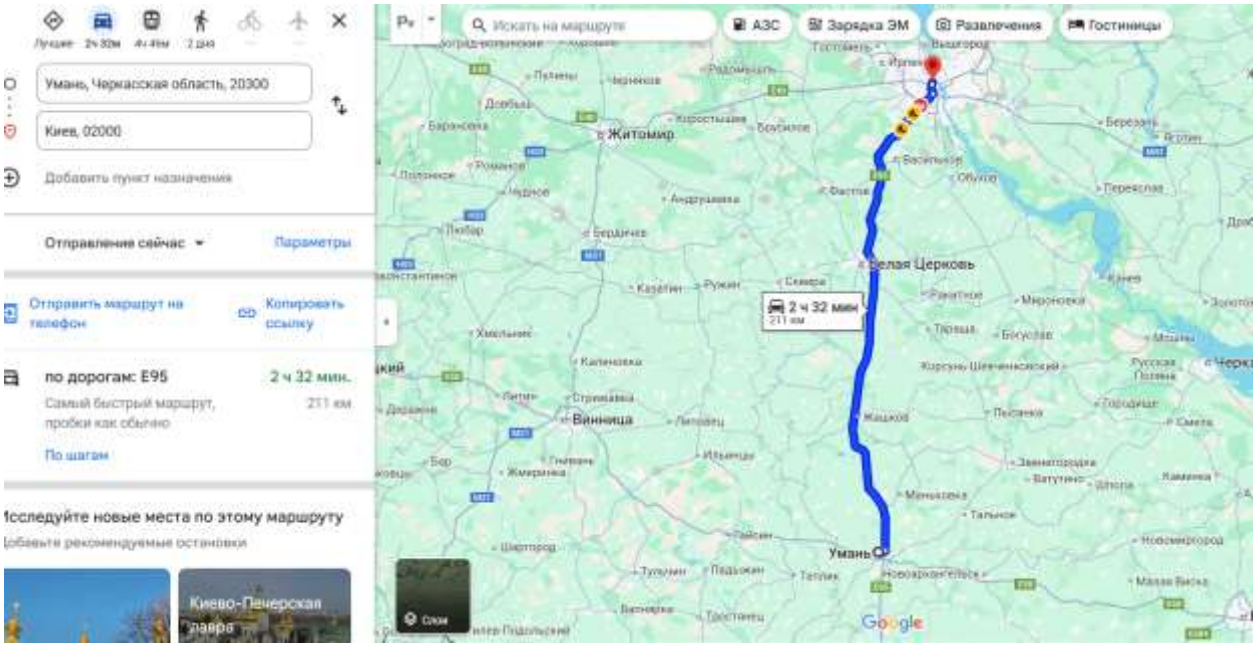

Рис.3.2. Маршрут туру «Точка незламності»

Маршрут туру є комбінованим, включає у себе кільцевий та радіальний маршрути. За формою побудови даний - пекідж-тур. Проживання протягом короткострокового туру відбувається у купольному етно-глемпінгу. Розміщення по двоє осіб у одному купольному глемпі. Етно-глемпінг – місце відпочинку серед автентичної української природи. Унікальністю комплексу є купольні конструкції-бульбашки, які ззовні схожі на великий намет, проте всередині вони не поступаються номерам преміум класу зі всіма зручностями. Кожен купол має свої родзинки в інтер'єрі: купол гончарного ремесла, ткацького, лозоплетіння, вишивки та різьбярства.

Таблиця 3.2

Програма туру «Точка незламності»

Дні туру	Програмні заходи
1 день	10:00 - прибуття в Толокунь, Київської обл., поселення в купольний етно-глемпінг, вільний час 13:00 - обід 13:00-15:00 - фототерапія смерековими лісами та річкою Дніпром. 15:00-19:00 - екскурсія войовничими місцями «Незламна Київщина» 19:00 – вечеря та повернення додму 20:00-22:00 - масаж та прийняття хвойного чану в етно-глемпі
2 день	08:00 - ранкова йога/рибалка 09:00 - сніданок 10:00 - 12:00 - арт-терапія 13:00 - обід 14:30 - 17:00 – м. Київ (відвідування Києво-печерської лаври, алеї слави, музею завойованої техніки під відкритим небом) 18:00 - вечеря, вільний час 20:00 – повернення в глемп
3 день	08:00 - східна практика медитації 09:00 - сніданок 11:00 - доїзд до музею під відкритим небом «Пирогово» 19:00 - повернення в глемп, вечеря
4 день	08:00 - ранкова йога 09:00 - сніданок 10:00 - 12:00 - психологічна гра з асоціативними картами 13:00 - обід 14:00 - прогулянка на конях 15:00 - 18:00 – зустріч з волонтарами та соціальними працівниками, сон на вуликах 19:00 - вечеря
5 день	08:00 - сніданок 10:00 - виїзд до Умані 14:00 - прибуття в Умань

Джерело: розроблено автором

За рахунок розвитку туристичної галузі виникають нові робочі місця, підтримується високий рівень життя населення, удосконалюється система медичного обслуговування населення, збільшуються об’єми інвестицій, створюються передумови для поліпшення платіжного балансу країни. Державна політика у туристичній галузі полягає у розширенні застосування маркетингової діяльності, спрямованої на раціональне й ефективне використання природних, історико-культурних і соціально-побутових ресурсів. Індустрія туризму має потенціал для підтримки економічного зростання та розвитку у післявоєнний період. Застосовуючи такі інноваційні

рішення, як віртуальна реальність, доповнена реальність, мобільні додатки та маркетинг у соціальних мережах, індустрія туризму може залучати більше туристів, а також рекламувати регіон світовій аудиторії. Застосування цих інноваційних рішень може підтримати відновлення та зростання індустрії туризму в післявоєнний період.

У таблиці 3.3 наведено калькуляцію туру «Точка незламності».

Таблиця 3.3

Калькуляція туру «Точка незламності»

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Розрахунок (вказати порядок розрахунку)	Загальна сума, грн
1	Транспорт	14000 (за весь тур)	Х	Х	14 000
2	Проживання (2-х місний купольний глемп)	3600 (за 1 добу)	5 глемпів	3600*4*5	72 000
3	Повний пансіон	600 (за три прийоми їжі)	4 дні	600*4*10	24 000
4	Заробітна плата супроводжуючого керівника- психолога	5000 (за весь тур)	1	5000*1	5000
5	Екскурсії, майстер-класи	2000	10 осіб	2000*10	20 000
6	Основні витрати	х	Х	п.1 + п.2 + п.3 + п.4+ п.5	135 000
7	Накладні витрати	х	10 % (від основних витрат)	п.6 * 0,1	13 500
8	Страхування групи туристів	х	5 % (від основних витрат)	п.6 * 0,05	6 750
9	Прибуток	х	30 % (від основних витрат)	п.6 * 0,3	40 500
10	Загальна вартість туру	х	Х	п.6 + п.7 + п.8 + п.9	195 750
11	Ціна путівки на 1 особу	х	Х	п.10 / 10	19 575

розроблено автором

Таким чином, враховуючи наведені вище витрати, вартість туру «Точка

незламності» в розрахунку на 1 туриста становитиме 19 575 грн.

У світі зростає зацікавлення українським культурним спадком, тому варто не упустити цю нагоду, щоб віднайти, зберегти, переосмислити й належно представити його не тільки іноземній авдиторії, а й українцям.

ВИСНОВКИ

Україна має значний туристичний потенціал. Щорічно її відвідує велика кількість туристів зі всього світу. Проте в лютому 2022 році туристична галузь нашої держави зіткнулась з важким випробуванням – російсько-українською війною. Військовий конфлікт призвів до руйнування туристичної інфраструктури в багатьох регіонах України, втрати іноземних туристів, заборони використання повітряного простору та інших негативних наслідків. Попри це туризм продовжує функціонувати, проте має певні особливості, зумовлені ситуацією в нашій державі. До них можна віднести формування туристичних маршрутів з урахуванням наявності бомбосховищ, планування туристичних мандрівок відповідно до дії комендантської години, дотримання заборон, до яких відносяться прогулянки та екскурсії біля об'єктів критичної чи військової інфраструктури, проведення масових заходів, відвідування лісів, водойм та гірських маррутів в різних регіонах України.

Туризм - це хороша можливість соціальної підтримки всіх верств населення, тим більше, якщо він буде активно розвиватися в регіонах України. Цьому сприятимуть спеціальні програми та заходи щодо вдосконалення правової бази функціонування туристичної індустрії, реформування системи управління туризмом, підвищення ефективності діяльності туристичних організації, для кожного регіону включені конкретні заходи щодо розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму, враховуючи внутрішні можливості та потенціал кожного туристичного маршруту, що сприятиме забезпеченню стабільного економічного зростання галузі, розширенню багатосторонніх зв'язків України з іншими країнами, підвищенню міжнародного пріоритету України.

На даний час на розвиток туризму впливає низка чинників, що має місце в рамках всесвітнього процесу глобалізації. Відбувається глибока геополітична трансформація світу, що вимагає нових підходів до забезпечення стабільного та безпечного розвитку не тільки в окремих регіонах, але й в

цілому в світовій спільноті.

Процес глобалізації сприяє не тільки розширенню інтеграційних можливостей, але й поглибленню диференціації країн за рівнем доходів, появою загроз, негативно впливаючи на системи міжнародних комунікацій, в тому числі на розвиток міжнародного та внутрішнього туризму.

Туризм представляє собою вид діяльності, який безпосередньо впливає не тільки на внутрішні складові розвитку окремих країн, на їх соціально-економічне, культурне, освітнє середовища діяльності, але й на стан міжнародних економічних, науково-технічних, гуманітарних відносин.

Відповідно до результатів аналізу сучасного стану вивчення проблем у туристичній галузі, встановлено, що виникає необхідність у розробці нової стратегії розвитку туристичної сфери і деякі питання потребують подальшого дослідження.

Головним завданням на теперішній час є формування в Україні відповідної культури подорожей, щоб українці подорожували своєю країною, досліджували її історію, традиції й культуру. Адже війна в Україні значним чином перебудовує вітчизняну сферу туризму, і в поствоєнний період в державі з’являться нові напрямки подорожей та видів туризму.

Незважаючи на складну ситуацію в туристичній галузі в післявоєнний час вона повинна стати ключовою у стратегії економічного відновлення. Однак працювати над цим потрібно вже сьогодні. Зокрема, необхідно включити розвиток туризму в програми післявоєнного відновлення, вести перемовини зі світовими готельними мережами щодо їх виходу в Україну, підготувати масштабну маркетингову кампанію для зовнішніх ринків, розробити туристичні програми по місцям військової слави ЗСУ, працювати над відновленням туристиної інфраструктури, просувати нестандартні формати туризму, відкривати національні офіси туризму в інших країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєщенко Л.О. Прибуток, як стратегічний інструмент розвитку молодіжного підприємництва в туристичному бізнесі. *Економічний простір*. 2020. № 164. С. 28-34.
2. Алєщенко Л.О. Мале підприємництво як ефективний напрям розвитку туризму на селі. *Таврійський науковий вісник*. 2020. № 1. С. 72-78.
3. Бабов К.Д., Нікіпєлова О. М. Курорти України державного та місцевого значення. Одеса: *Пальміра*, 2014. С.12-26.
4. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. № 5(23). С. 168-180.
5. Бакурова Г.В., Очеретін Д. В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону. *Збіриник наукових праць*. Вип. 183 у 3-х томах. Т. III. Дніпропетровський ДНУ, 2002. С. 617-622.
6. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: *Методологія та методика аналізу, термінологія, районування*. К.: ВЦ КНУ, 2002. 396 с.
7. Бойко В., Далевська Н. Розвиток туризму після збройних конфліктів у різних країнах світу. *Управління змінами та інновації*. 2022. №3. С. 5-10.
8. Бойко В.О. Екологічний туризм як складова зеленої економіки. *Ефективна економіка*.2021. №4. С. 15-22.
9. Бойко В. О. Розвиток зеленого туризму у південному регіоні. *Підприємництво в аграрній сфері: глобальні виклики та ефективний менеджмент* : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції : у 2 ч. (12-13 лютого 2020 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2020. С. 65-68
10. Бойко В.О. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. *Агросвіт.* 2020. №22. С. 58-65.
11. Бойко В.О., Драгота І.П. Глемпінг - ексклюзивний туристичний продукт сьогодення. *The I International Science Conference on Multidisciplinary Research* (January 19-21, 2021). Berlin, Germany, 2021. P. 208-210.
12. Бойко В. О., Ключник А. В., Півньова Л. В. Зміцнення

конкурентоспроможності підприємств екологічного (зеленого) туризму. *Вісник Херсонського Національного Технічного Університету*. 2020. №3. С. 213-222.

13. Борблік К.Е. Сталий розвиток ринку туристичних послуг: сутність, цілі та особливості. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Випуск №1(69). С. 65-73.

14. Бунтова Н. В. Потенціал України на міжнародному ринку туристичних послуг. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 17. С. 21-24.

15. Бутко М.П., Аншугіна І. О. Розвиток мережі шляхів автомобільного сполучення та її роль у зміцнені туристичного потенціалу України. *Регіональна економіка*. 2014. №2. С.23.

16. Валентюк І. В. Організаційно-економічні механізми державного регулювання туристичної сфери України : дис. канд. наук з держ. упр. Київ, 2005. С. 163.

17. Вечерський В. В. Культурна спадщина України. vue.gov.ua, 2022. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9A% D1%83%D0%BB%.

18. Воронкова Т., Притуленко А. Міжнародний туризм і його вплив на соціально-економічний розвиток України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.Ua/pdf/11_2020/85.pdf.

19. Входження кримської області до складу УРСР: освітянський аспект. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*: Зб. ст. К., 2014. Вип. 19. - С. 165175.

20. Геополітика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. І. Кудряченко, Ф.М.Рудич, В. О. Храмов; Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. Київ: МАУП, 2004. 293 с

21. Геополітика: енциклопедія / Є. М. Суліма, М. А. Шепєлєв, І. П. Білецький [та ін.]. Київ: Знання, 2013. 919 с.

22. Герасимів З. М., Христенко Г. М. Особливості розвитку туризму в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. С. 25-35.

23. Головкова Л. С., Юхновська Ю. О. Комплексний аналіз та оцінка впливу чинників на формування та розвиток туристичної галузі України. *Бізнес Інформ*. 2020. №2. С. 179-186.

24. Горіна Г.О. Ринок туристичних послуг: управління розвитком в умовах просторової поляризації: монографія. Кривий Ріг : *Видавець ФОП Чернявський Д.О.*, 2016. 305 с.

25. Гурська І.С., Герасимів Г.М. Фактори розвитку туристичного бізнесу в умовах ринку. *Агросвіт.* 2019. № 20. С. 88-92.

26. Гурська І.С., Федуняк І.О., Стемковська І.В. Формування та перспективи розвитку ринку туристичних послуг в Україні під час та після пандемії. *Агросвіт.* 2021. № 5— 6. С. 63-67.

27. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: https://blog.liga.net/user/idvorskaya/artide/44952.

28. День туризму 2022 разом з VisitUkraine. URL:https://visitukraine-today/ uk/blog/927/den-turizmu-2022-razom-z-visit-ukraine.

29. Державна служба статистики України. URL: http:/ /www.ukrstat.gov.ua.

30. Дроздов А.В. Екотуризм: визначення, принципи, ознаки, форми. Актуальні проблеми туризму. *Перспективи розвитку сфери туризму : науково- практична конференція.* Київ, 2007. С. 122-129.

31. Жук М.В. Експортний потенціал регіону: теорія, методологія, практика. *Чернівці: Рута*, 2002. 199 с.

32. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: https://www.epravda.com.ua/ columns/2022/07/21/689436/.

33. Колотуха О. Геопросторові аспекти пішохідного туризму. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*. 2019. № 2(1). С. 6-17.

34. Кондратенко О.Ю. Геополітика - сутність феномену та його еволюція. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія, соціологія, політологія*. 2015. № 4. С. 98-107

35. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. *Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект : матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівц*і, 5 травня 2022 р. Чернівці : Технодрук, 2022. С. 337-341.

36. Кот С. І. Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні" / 18 квітня 2018 р / Київ – 2018.

37. Кривега К.В. Туристична інфраструктура: поняття та складові. Гуманітарний вісник ЗДІА. - 2005. - Випуск 21. - с.118-124.

38. Кривешко О. В. Оцінка вагомості конкурентних переваг. Ефективна економіка. 2020. № 2. ЦКК http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/66.pdf

39. Крисаченко В. С. Геополітика. Науковий інструментарій українознавця. Довідник / В. С. Крисаченко. К.: ННДІУВІ, 2012.

40. Кулиняк І.Я., Жигало І.І., Ярмола К.М. Туристична галузь в умовах пандемії COVID-19: тенденції та заходи підтримання. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2021. № 1. С. 177-184.

41. Лікувально-оздоровчий, медичний та психологічний туризм - види туризму, які набувають популярності в умовах війни. URL: http: //www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html

42. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навчальний посібник. К.: КНТ, 2009. 576 с

43. Логунцова И.В. Рихліцький В. Внутрішній туризм в Україні мав бирости: як змінилась галузь і куди зник «бюджетний» мандрівник. Економічна правда вебсайт. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2020/09/23/665405/.

44. Лужанська, Т. Ю., Теличко Т. В., Деркач В. Ю. Основні аспекти геополітичних процесів в сфері туристичної діяльності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Карпатська вежа*, 2016. №21(16). С.63-63.

45. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.

46. Магдик Н. Туризм під час війни: як відпочивати в Україні цього літа. segodnya.ua, 2022. URL: https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/turizm-vo-vremya- voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.

47. Мацикур Г.В. Туристичне краєзнавство. Тернопіль: Технічний коледж ТНТУ ім. І. Пулюя. Тернопіль 2014. 155 с.

48. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: навч. посіб. для студентів вузів. Львів , 2014. 259 с.

49. Миронов Ю.Б., Свидрук І.І. Туризм як чинник економічного розвитку країни. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.6. С. 255-262.

50. Мірела М. Геополітичні аспекти розвитку міжнародного туризму в Україні ДВНЗ «Ужгородський національний університет» URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/

51. Нарис про відбудову України / Т. Бекер, Б. Айхенгрін. URL: https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf.

52. Новицька С. Р. Біотичні рекреаційні ресурси Тернопільської області. Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2008. № 1. С. 225-232.

53. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 1(26). С. 55-68. URL: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf.

54. Орлова М.Л. Функціональні складові інфраструктури туризму України Серія Економіка. Випуск 2 (50). Геополітика і екогеодинаміка регіонів. 2014.

55. Основні втрати ще попереду: українцям розповіли, як війна вдарила по туризму. unian.ua, 2022. URL: https://www.uman.ua/ecommics/fmance/osmvm- vtrati-shche-poperedu-ukrajincyam-rozpovili-yak-viynavdarila-po-turizmu-novini- ukraj ina-11866203.

html.

56. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України. Інформація щодо відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон І півріччя 2016-2019 років. URL : https://bit.ly/2UEZmKy.

57. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

58. Паньків Н.Є. Соціально-екологічний підхід до розроблення стратегії сталого розвитку туризму територіальних громад. Науковий вісник НЛТУ України. 2020, т. 30, No 3. С. 71-76.

59. Парфененко Г. Як війна в Україні вплинула на туризм Німеччини та США. URL: https://dip.org.ua/nimechchina/stalo-vidomo-yak-vijna-v-ukraini-vplinuli-na-turizm-nimechchini-ta-ssha-ozvucheno-nevtishni-prognozi/

60. Пестушко В.М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи. Географія та економіка в рідній школі. 2015. №4. С.257.

61. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України № 266/2022 від 21.04.2022. https://www.president.gov.ua/documents/ 2662022-42225.

62. Показник ефективності медичної реабілітації за кошти Фонду соціального страхування сягнув 81,8%/ Урядовий портал. URL:https://www.kmu.gov.ua/news/pokaznikefektivnosti-medichnoyi-reabilitaciyi- za-koshti-fondu-socialnogo-strahuannya-syagnuv-818.

63. Політична географія і геополітика: навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І.Стафійчук, Ю.С. Брайчевський та ін.; за ред. Б.П. Яценка. К.: Либідь, 2007. 255 с.

64. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 січня 2018 р.№ 626 «Про внесення змін до Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України». Правова охорона культурної спадщини: збірник документів. Київ,

2006. С. 393-396.

65. Приседська В. Як переживає війну туристична галузь. bbc.com, 2022. URL: https://www.bbc.com/.

66. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження спеціальних методик щодо економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки їх природних лікувальних ресурсів: Постанова КМУ № 452 від 06.05.2001 в ред. від 17.09.2020. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452- 2001-%B0%БР#Tex1

67. Про курорти: Закон України № 2026-III від 05.10.2000 в ред. від 16.10.2020. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text.

68. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». ШЛ: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist.

69. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. 2022. Випуск 46. С. 11-15.

70. Рудий Г. Я. Проблеми збереження музейної спадщини України: за результатами аналізу матеріалів республіканської періодики 1930-х рр. Український історичний журнал. 2014. № 6. С. 127-135.

71. Савушкін Д. І. Розвиток курортно-рекреаційних систем як інструмент трансформаційних перетворень в економіці. Ефективна економіка. № 4. 2014. URL: http: //www.economy.nayka.com.ua/?op=1

72. Святохо Н.В. Концептуальні основи дослідження туристичного потенціалу регіону. Економіка і управління. 2007. №2. С. 30-36.

73. Смаль І. В. Геополітичні чинник розвитку міжнародного туризму URL: http://ekhsuir.kspu.edu/

74. Смірнов І.Г. Логістичне оцінювання рекреаційно-туристичних об’єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму). Велика Волинь: наук. зб. Вип. 42. Житомир: М. Косенко, 2013. С. 239-246.

75. Тенденції розвитку сучасної геополітичної ситуації у світі URL: http:

//bintel .com.ua/uk/.

76. Ткачук Л. М. Актуальна геополітична ситуація як чинник розвитку регіонального туризму. Регіональна політика: політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура. Частина 2 : зб. наук. праць, 2019. Вип. 5. С. 169-173.

77. Ткачук Л. М. Актуальні тенденції розвитку туризму в Україні: геополітичний контекст. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 4 : Географія і сучасність : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 33. С. 233243.

78. Турзбір в Україні за перші чотири місяці 2022 року зріс на 65%. URL: https://www.tourism.gov.ua/blog/.

79. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою / Український інститут майбутнього. URL: https://uifuture.org/publications

80. Цей день в історії: Хроніка подій 2014 року URL:https://www.jnsm.com.ua/.

81. Через війну надходження до держбюджету від тургалузі скоротилися на 18%. URL: https://www.tourism.gov.ua/blog/cherez-viynu-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-na-18.

82. Чорний О. Найкращі часи - попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. URL: https://www.rbc.ua/ukr/travel/samye-rkie-vremena-vperedi-proishodit-turizmom-1657645856.

83. Шабардіна, Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору: дис. канд. екон. наук: Ю.В.Шабардіна, Чернігівський державний технологічний університет. Чернігів, 2011. 21 с.

84. Юхновська Ю. О. Вплив глобалізації та євроінтеграції на туристичну галузь України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 23(2). С. 147-152. URL: http://nbuv.gov.ua.

85. Як війна в Україні вплинула на європейський туризм? URL: https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-viyna-vukrayini-vplinula-na-ievropeyskiy

86. Яковчук О.В. Оцінка туристичного потенціалу України. Географія та туризм. 2010. Вип. 10. С. 57-65.

87. Boiko, V., Liubynskyi, O., Strikha, L., Zarakhovskyi, O.Y., Neilenko, S. (2021). International journal of computer science and network security. Vol. 21. №4. PP. 167-177.

88. Crisis in Hospitality and Tourism: A study on the impacts of terrorism on Indian Hospitality and Tourism Industry URL: https://www.researchgate.net/.

89. Economic Impact Report, 2019. URL: https://wttc.org/Research/Economic- Impact.

90. European Court of Auditors. EU Support to tourism. Need for a new orientation and a better funding approach. 2021. 58 p.

91. How the war in Ukraine will affect European tourism. globetrender.com, 2022. URL:https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect.

92. Karnaushenko, A., Petrenko, V., Tanklevska, N., Borovik, L., & Furdak, M. (2020). Prospects of youth agricultural entrepreneurship in Ukraine. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, 6(4), 90-117. DOI: https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.06.

93. Kyrylov Y., Hranovska V., Boiko V., Kwilinski A., & Boiko L. (2020), International Tourism Development in the Context of Increasing Globalization Risks: On the Example of Ukraine's Integration into the Global Tourism Industry. Journal of Risk and Financial Management, 13 (12), 303.

94. Lyulyov O., Us Y., Pimonenko T., Kwilinski A., Vasylieva T., Dalevska N., Polcyn J., & Boiko V. The Link between Economic Growth and Tourism: Covid-19 Impact. Proceedings of the 36th International Business Information Management Association (IBIMA) 4-5 November 2020 / S. Khalid, S. Soliman (ed.). Granada : IBIMA Publishing, 2020. P. 8070-8086.

95. Richter, Linda. Political Instability and Tourism in the Third World //

Tourism and the Less Developed Countries. Edited by David Harrison. - New York: Wiley. - 1992. - P. 35-46.

96. Romanenko, Y.O., Boiko, V., Shevchuk, S. M., Barabanova, V. V., & Karpinska, N. V. (2020). Rural development by stimulating agro-tourism activities. International Journal of Management, 11(4), 605-613. DOI: https://doi.org/10.34218/DM.1L4.2020.058.

97. Shamara, I., Haponenko, H., & Kryvulkina, D. (2020). Проблеми та перспективи розвитку туристичного ринку України в контексті загальносвітових тенденцій. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм, (11), 128-139.

98. Smart parking: global market size 2018/2023. URL: https://www. statista.com/statistics/874999/global-smart-parking-market-size.

99. Sonmez S.F. Tourism, Terrorism and Political Instability // Annals of Tourism Research, 1998. - Vol. 25, № 2. - P. 416-456. 18. Звіт Всесвітнього економічного форуму. URL: http://www3.weforum.org/docs/TT1/WEFGlobal Travel&Tourism Report 2015.pdf.

100. Top funded digital health categories worldwide in 2019. URL: https://www.statista.com/statistics/736163/top-funded-health-it-technologies

101. UNWTO Tourism Highlights, 2019 URL: http://mkt.unwto.org/ publication/unwto-tourism-highlights-2019-edition.

102. Webster, C. and Ivanov, S.H. (2014), “Geopolitical drivers of future tourist flows”, Journal of Tourism Futures, Vol. 1 No. 1, pp. 59-69/.

103. World Travel and Tourism Council WTTC URL: https://wttc.org/

Додаток А

Інфраструктурне забезпечення внутрішнього туризму

Таблиця А.1

Протокол безпеки 5-ти зіркового готелю в умовах воєнного стану,

Розділи протоколу	Роз'яснення
I.Посилена охорона	1.Цілодобова охорона гостей готелю кваліфікованою службою безпеки у посиленому режимі 2.Цілодобове відеоспостереження усіх гостьових зон готелю
2. Заходи безпеки	1.Персонал готелю проінструктований щодо поводження під час надзвичайної ситуації та має чіткий алгоритм дій 2.У разі виникнення аварійної ситуації готель має автономну систему енергопостачання із резервами пального, запасами води та продовольства 3.В готелі наявні система звукового сповіщення та управління евакуацією 4.Час реагування поліції, пожежників, швидкої медичної допомоги на виклик складає 5-7 хвилин 5.Усі номери готелю оснащені датчиками диму 6.Вікна гостьових зон на першому поверсі готелю укріплені на випадок руйнувань у разі ударної хвилі вибуху
3. Укриття цивільного захисту	1.На -1 поверсі готелю облаштовано укриття (бомбосховище), яким гості можуть скористатися під час повітряної тривоги 2.Укриття обладнано стільцями, резервами води та двома санвузлами. 3.Укриття-бомбосховище обладнано потужною системою вентиляції 4.При поселенні гостей персонал готелю проводить інструктаж щодо місцезнаходження укриття та алгоритму дій під час повітряної тривоги 5.Найближче публічне (станція метро Палац Спорту) укриття

Джерело: систематизовано автором за [48]

Додаток В

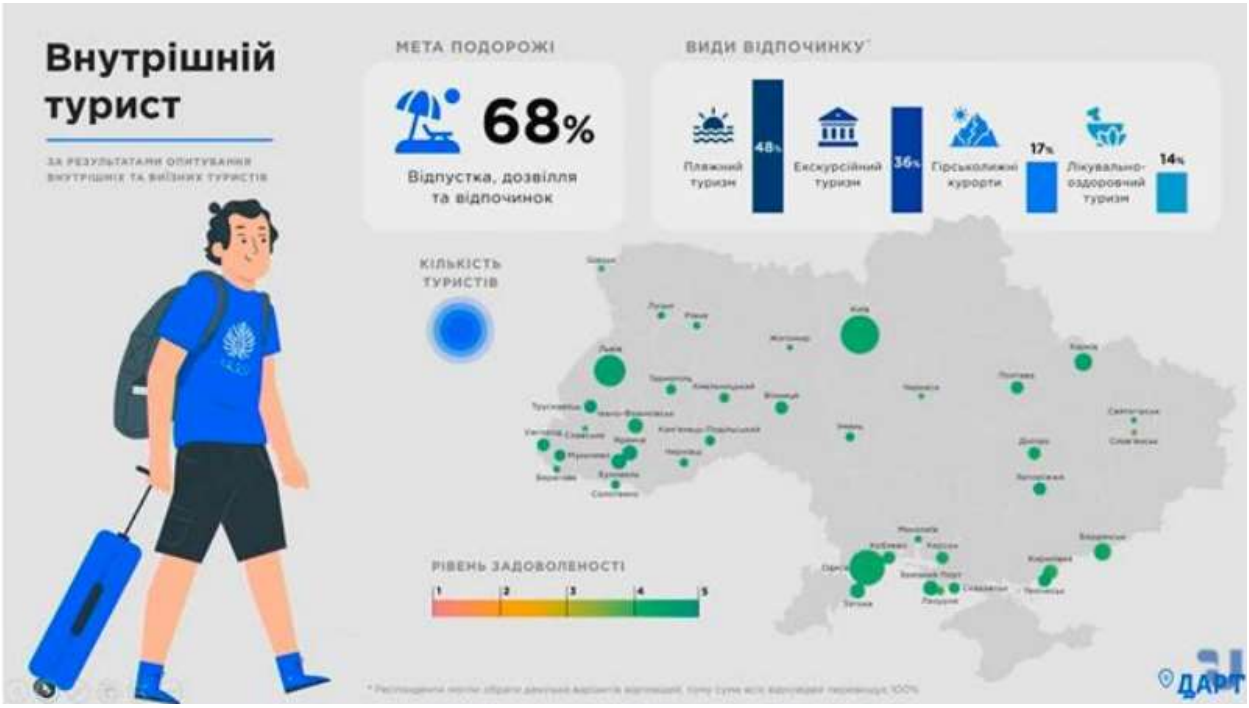

Рис. Комплексний портрет внутрішнього туриста [31]